د پوهنې وزارت

مدني زده کړې

لسم ټولګی

Ketabton.com

۱۳۹۸ هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې
هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی
د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو
د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي
پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي
هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي
لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به
لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې وزارت

مدني زده کړې

لسم ټولگی

۱۳۹۸ ه.ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: مدني زده کړې

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د مدني زده کړو د څانګې علمي او مسلکي غړي

اډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د اډیټ د څانګې علمي او مسلکي غړي

ټولګی: لسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای: کابل

چاپخونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلند کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او بښونکي خدایﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته يې ژوند رابښلی، او د لوست او ليک له نعمت څخه يې برخمن کړي يو، او د الله تعالی پر وروستي پيغمبر محمد مصطفیﷺ چې الهي لومړنی پيغام ورته (لوستل) و، درود وايو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونيز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدينو شوراګانې د هېواد د پوهنيز نظام شپږګوني بنسټيز عناصر بلل کيږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختيا او پرمختيا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونيز نظام کې د ودې او پراختيا په لور بنسټيزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونيز نصاب اصلاح او پراختيا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړيتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځيو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونيزو تآسيساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کيفيت او توزيع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور يو، چې د باکيفيته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنيو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونيز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مديرانو څخه په درناوي هيله کوم، چې: د هېواد بچيانو ته دې د درسي کتابونو په تدريس، او د محتوا په لېږدولو کې، هيڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د يوه فعال او په ديني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زيار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤوليت په درک سره، په دې نيت لوست پيل کړي، چې د نن ورځې ګران زده‌کوونکي به سبا د يوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځيرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدريس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونيز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په ليکلو او چمتو کولو کې يې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدایﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپيڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بريا غواړم.

د معياري او پرمختللي ښوونيز نظام ا و د داسې ودان افغانستان په هيله چې وګړي يې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزير

دكتور محمد ميرويس بلخي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرلیکونه

مدني زده کړې

فرهنګ.. ۱
د څپرکي موخې.. ۲
فرهنګ ۳
د فرهنګ ځانګړتیاوې(خصوصیات).. ۹
فرهنګ او ټولنه.. ۱۳
کوچني فرهنګونه.. ۱۷
فرهنګي اړیکې.. ۲۱
دویم څپرکي:ټولنیزې ډلې.. ۲۷
د څپرکي موخې.. ۲۸
ډله(ګروپ) ۲۹
د ډلو جوړښت(شکل).. ۳۳
د ډلې مشرتوب(رهبري).. ۳۷
دریم څپرکی: ټولنیز بنسټونه.. ٤۱
د څپرکي موخې.. ٤۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز بنسټ .(۱)........ ٤٣
ټولنيز بنسټ (۲)........ ٤٧
ټولنيز بنسټ(۳)........ ٥٣
د نهادونو متقابلې اړيکې........ ٥٧
څلورم څپرکی:پراختيا........ ٦١
د څپرکي موخې........ ٦٢
پراختيا څه ته وايي؟........ ٦٣
فرهنګي پراختيا........ ٦٧
اجتماعي- سياسي پراختيا........ ٧١
اقتصادي پراختيا........ ٧٥
د پراختيا او وروسته پاتې والي عوامل........ ٧٩
پراختيا او د ژوند چاپيريال........ ٨٥
د څپرکي لنډيز........ ٩١

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

فرهنگ

په دې څپرکي کې به په لاندې لو ستونو پوه شئ.

- فرهنگ څه شی دی؟
- د فرهنگ ځانگړتیاوې
- فرهنگ او ټولنه
- فرهنگي اړیکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي موخې

زده کوونکي په دې څپرکي په پای کې:

له فرهنګ،کوچني فرهنګ،دودونو، ارزښتونو او ټولنې سره بلدتیا پیدا کړي.

- د فرهنګ غوره او عمده عناصر به توضیح کړای شي.
- فرهنګي ځانګړنې (خصوصیات) به توضیح کړای شي.
- کو چنی فرهنګ، فرهنګي تضادونه او فرهنګي یرغل به توضیح کړای شي.
- د ملي فرهنګ د ساتنې او د ټولنیزو قوانینو، قواعدو او ارزښتونو له منلو سره به لېوال شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګ

خبرې پرې وکړئ

څرنګه چې په ټولنيز ژوند کې ليدل کېږي:

- خلک خپل زامن د ښوونځي له تګ څخه د مخه جومات ته استوي چې ديني زده کړې، اسلامي اساسات زده کړي او په شپږ يا اوه کلنۍ کې يې په ښوونځي کې شاملوي.

- کله چې دوه ملګري سره مخامخ شي يو بل ته سلام اچوي، يو بل ته لاس ورکوي او د بېلېدو په وخت کې خدای په اماني کوي.

-کله چې ترافيکي اشاره سره شي، موټروان خپل موټر د پليو د تېرېدو لپاره دروي.

-کله چې د يوې کورنۍ کوم غړی مړشي، د هغه خپل خپلوان ګاونډيان کليوال او د محلې خلک د هغه په جنازه کې شريکېږي، بيا يې خاوروته سپاري او بيا د هغه لپاره د دعا کولو مجلس جوړېږي. خپلوان ملګري آشنايان د مړي کورنۍ ته ډاډيينه ورکوي.

- کله چې د ډوډۍ خوراک پای ته ورسيږي، تر دسترخوان چاپېر خلک د دعا لاسونه پورته کوي او د خدای (جَلَّ جَلاَلُه) شکر پر ځای کوي.

دا يوازې د هغوکړو او رواجونو څو بېلګې دي چې په مجموع کې يو فرهنګ جوړوي.

ستاسي په آند!

۱- خلک ولې پورتني کارونه سرته رسوي؟

۲- که چيرې دغه ياد شوي کارونه ونه کړي، نو له کومو ستونزو سره به مخامخ شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د پیدایښت له اولې ورځې څخه په زده کړه پیل کوي. کرار کرار د کورنۍ غړي پيژني، له ټولنیزو وړتیاوو، پوهې او قواعدو سره اشنايي پیداکوي اوکله يې چې عمر زیاتیږی له هغو سره لازیات اشناکیږي او په مختلفو ځایونو او بېلابېلو شرایطوکې داسې کړه کوي چې د ټولنې غوښتنه ده او بالاخره د خپلې ټولنې دود، دستور، کړه وړه او کلتور زده کوي.

انسان کله چې په ټولنه کې قدم کیږدي د یوې ژبې په زده کولو او د ټولنې له قواعدو او دودونو سره د بلدتیا په پایله کې کولای شي له انسانانو سره اړیکې وساتي. زده کړه وکړي، هغه نوروته ولیږدوي او خپلې کړنې همغږې کړي.

خلك د فرهنګ له لارې کولی شي هغه وړتیاوې ترلاسه کړي چې د ژوندي پاتې کېدو او پایښت لپاره په مختلفو طبيعي چاپېریالونو کې لازمي دي، د بیلګې په توګه: څرنګه خوراکي توکي را ټول او پاخه کړي، څرنګه کالي واغوندي او د ځان لپاره کور جوړ کړي.

د فرهنګ تعریف

په ژبنیو فرهنګونو کې د فرهنګ اصطلاح د دود، دستور، نظریاتو، هنر او د ژوند کولو د طریقې یوه پیچلې پدیده ده چې د قومونو د تاریخي تجربو په لړکې يې تشکل موندلی دی.

له دې کبله د ټولنې ټولو مادي او معنوي لاسته راوړنو او شتمنیو ته فرهنګ ویل کیږي.

د فرهنګ د مفهوم د تحلیل او تجزیې په پایله کې کولای شو څو ډوله عناصر تشخیص کړو چې هر یو يې د فرهنګ په جوړښت او تشکل کې رول او اغېز لري.

د فرهنګ غوره عناصر عبارت دي له: عقایدو (باورونو)، ارزښتونو، قواعدو، سمبولونو (نښو) او مادي او معنوي میراثونو څخه.

۱- ارزښتونه

د لاندینیو مطالبو په اړه بحث او خبرې وکړئ:

۱- ښوونکي، مور او پلارته درناوی کول،

۲- له کوچنیانو سره مرسته او پر هغو شفقت کول.

۳- ملګرو ته دروغ ویل او سپکاوی کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې کړنو د سرته رسولو او یا سرته نه رسولو په پایله کې تاسو ته څه احساس پیدا کېږي؟
ښوونکي، مور او پلار ته درناوی کول یو مثبت ارزښت دی. مور او پلار تاسو ته د ژوند ټولې آسانتیاوې برابروي. یعنې خواړه، کالي د استوګنې ځای، د ښوونې او روزنې اسانتیاوې او داسې نورې اړتیاوې را پوره کوي، له دې کبله ضروري ده چې د هغوی درناوی وکړئ. ښوونکی موږ ته علم او د ژوند کولو وړتیاوې را زده کوي. ښوونکی د زده کوونکو معنوي پلار دی.
د اسلام په مقدس دین کې دروغ ویل او خپل ملګري یا دوست ته سپکاوی کول لویه ګناه او بې ارزښته عمل دی چې انسان باید له هغه څخه ډډه وکړي. ارزښت کېدای شي ډول ډول ریښې ولري. ځرنګه چې د انسانانو ارزښتونه په لومړۍ درجه کې د هغوی له بیالوژیکي اړتیاوو څخه سرچینه اخلي، نو انسان هغو پدیدو ته امتیاز او ارزښت ورکوي چې په ښه ډول او زیاته پیمانه وکولای شي د هغه اړتیاوې پوره کړي. د مثال په توګه: کله چې انسان وږي وي هغه ته خواړه ارزښت لري او کله چې تږی وي هغه ته اوبه ارزښت لري. اسلام چې کومو کارونو ته انسانان هڅوي او یا د هغو کارونو دستور ورکوي، هغه کار ارزښت بلل کېږي او له هغو کارونو نه یې چې منع کوي هغه ته بې ارزښته کار ویل کېږي.
د ژوند په اوږدو کې وار په وار ځینې خاصې چارې د ټولنې ټولو او یا ډېرو غړوته مهمې ګڼل کېږي. د بیلګې په توګه:

- د یوه هېواد لپاره عزت او خپلواکي،
- د ملګرو او دوستانو تر منځ صداقت، صمیمیت اوربښتینولي،
- د مسلمانانو لپاره د خدای (جَلَّ جَلالُه)،عبادت او بنده ګي یو غوره ارزښت دی.

دوی د دې چارو په عملي کېدو سره خوښي ځرګندوي. که چېرې څوک دې چارو ته سپکاوی وکړي اویا د هغو د عملي کېدو مخه ونیسي، د ټولنې د وګړو له سخت غبرګون سره مخامخ کېږي. دې چارو ته چې د ټولنې لپاره اهمیت لري ارزښت ویل کېږي. نو له دې امله فرهنګي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزښت داسې معیار او اندازه ده چې خلک د هغه په واسطه د یو شي یا یو شخص مطلوبیت، ښېګڼه او ښایست ارزوي او هغه د خپل ټولنیز ژوندانه لارښود ګڼي.

۲- قواعد

قواعد د ټولنپوهنې د علم له نظره هغه مقررات او طرزالعملونه دي چې ټولنه د هغو له لارې د خپلو غړو کړنو او چلندونو ته سمون ورکوي. یو وګړی په ټولنیز ژوند کې سره له دې چې له آزادیو او حقونو څخه برخمن دی، خود دې په څنګ کې له ځینو محدودیتونو سره هم مخامخ کېږي. څوک چې په ټولنه کې ژوند کوي نشي کولی په آزاده توګه او هر ډول یې چې خوښه وي عمل وکړي. هغه باید د ټولنې د پایښت لپاره په ځانګړو چارو لاس پورې کړي. که تاسې د فوټبال د ټیم لوبغاړي یاستئ، باید د فوټبال د لوبې قواعد مراعات کړئ. تاسې دا آزادي نه لرئ چې له توپ څخه په هر ډول چې زړه مو غواړي کار واخلئ. له دې کبله هغه چارې چې یو وګړی یې د ټولنې دیو غړي په توګه سرته رسوي، قواعد ګڼل کېږي او که چېرته له هغو څخه سر غړونه وکړي سزاورکول کېږي.

قواعد هغه مقررات دي چې خلکو ته وربښيي په ځانګړو حالاتو کې څرنګه عمل وکړي، څه ووايي او څرنګه فکر وکړي، قواعد زموږ د ټولو اعمالو لارښود دي.

ځینې قواعد د خلکو لپاره ډېر سپېڅلي دي او له هغو څخه سر غړونه د زغم وړ نه وي. ځینې قواعد تقریباً اختیاري دي او د سر غړونې په صورت کې چا ته سزا نه ورکول کېږي. دا ډول قواعدو ته قومي طریقې یا عامه عرف ویل کېږي، هغه فرهنګي قواعد چې رسمي بڼه لري او له هغو څخه د سرغړونې په صورت کې د سزا وړاندیز شوی دی قانون نومیږي.

د بیلګې په توګه: د مخدره توکو کرل، په ناجایزه توګه کارول او لیږدول رسمي سزا لري.

۳- **عقاید**: دیني عقیدې هم د ټولنیزو عقیدو یوه برخه بلل کېږي. زموږ خلک له اسلامي

(c) ketabton.com: The Digital Library

عقایدو څخه پیروي کوي. اسلام داسې دین دی چې د انساني ژوندانه ټولې اړوندې برخې رانیسي. دا دین خورا غني او شتمن فرهنګ لري. دا فرهنګ د (وحې) پر بنسټ او له اسلامي تعلیماتو څخه سرچینه اخلي. په لنډه توګه عقیده او باور د ټولنې اعتقادي اوعام اصول دي چې د اجرا له ذمه واری سره تړاو لري او د ټولنې لوړ ارزښتونه منعکسوي، لکه: د دیني اعتقاداتو اصول، د خدای جل جلاله عبادت کول، د لمانځه اداکول، روژه نیول او زکات ورکول.

٤-سمبولونه (**نښې**): سمبولونه یا نښې د هغو حالاتو ښکارندوې دي چې انسان په ورځنی ژوند کې ورسره مخامخ کېږي. همدارنګه سمبولونه هر ډول فزیکي پدیدې (کلمه، څیز، غږ، احساس، بوي، حرکت، مزه) او داسې نورو ته هم ویل کېږي چې خلك هغو ته ارزښت او معنا ورکوي. سمبول داسې څیز دی چې معنا څرګندوي، لکه: ملي بیرغ، ملي سرود، مجسمه او داسې نور. همدارنګه سمبول په یوه ټولنه کې د یو بنسټ شتون راښیي، د بېلګې په توګه: ملي بیرغ موږ ته خپل دولت را په یادوي، ملي سرود د ټولو قومونو او د هېواد د ټولو اوسېدونکو د وحدت نښه او سمبول دی. د ښوونځي جامې (یونیفورم) موږ ته دا راښیي چې د ښوونځي زده کوونکي یو. په ټولنه کې د سمبول او نښې اساسي نظام ژبه ده، ژبه په ټولنیز ژوندانه کې لوی ضرورت ګڼل کېږي او له هغې نه کار اخیستل د ټولنیز انسان له ځانګړنو څخه شمېرل کېږي. همدارنګه ژبه د فرهنګ د عناصرو له ډلې څخه یو عنصر دی چې د فرهنګ د دوام او لېږد سبب کېږي، ژبه نه یوازې دا چې په خلکو کې د فرهنګ د متقابل غبرګون او د فرهنګ د دوام سبب کېږي، بلکې: د ټولنې د غړو د نظریا تو او فکرونو د رغونې سبب هم ګرځي.

فکر د ژبې له لارې په ژوند کې ښکاره او عملي کېږي. جوته ده چې د تمدن او شتمن فرهنګ پرمختګ، د یو قوم د افکارو او نظر یاتو په رغونې پورې اړه لري چې د ژبې له لارې ژوند ته لاره پیدا کوي. له ژبې پرته انسان نشي کولی کوم ډول چې اوس دی داسې واوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست تکرار

۱- د فرهنګ اصطلاح د ژوند داسې طريقې ته ويل کېږي چې د يوې ټولنې غړي يې زده کوي، عملي کوي يې او له يوه نسل څخه يې بل نسل ته لېږدوي.

۲- ارزښت په ټولنه کې هغه دوديزې او رواج شوې مفکورې دي چې موږ ته راښيي چې کوم شي سم دی او کوم شی ناسم دی.

۳- قواعد هغه مقررات او هيلې دي چې د هغو په واسطه ټولنه د خپلو غړو کړنې او کړه وړه تنظيموي.

٤- عقيدې، هغه اعتقادي او هر اړخيز اصول دي چې د اجرا کېدو له ذمه وارۍ سره په څنګ کې د ټولنې اوچت ارزښتونه منعکسوي.

٥ - سمبول هغه نښه ده چې معنا څرګنده او روښانه کوي. لکه: ملي بيرغ، د سرې مياشتې نښان او داسې نور.

٦- ژبه د وينا او ليکنې د سمبولونو او نښو مجموعه ده چې د هغو يو ځای کېدل (ترکيب) معناوې توليدوي او د وګړو اړيکې سره ټينګوي.

پوښتنې

۱- فرهنګ څه ته وايي؟

۲- ارزښت تعريف کړئ.

۳- د قواعدو نه مراعاتول د ټولنې د يوه غړي لپاره څه پايلې لرلی شي؟

٤- ستاسو په اند، انسان ژبه څرنګه، چيرته او څه ډول زده کوي؟

٥- دغو شيانو لکه: بيرغ، د ښوونځي يونيفورم، ملي سرود ته ولې سمبول ويلای شو؟

کورنۍ دنده

د قواعدو، ارزښتونو او سمبول په اړه يو يو مثال وليکئ او بيا يې په ټولګي کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرهنګ ځانګړتياوې

خبرې پرې وکړئ!

که مو پام کړی وي په کومه سيمه يا ښار کې چې تاسې ژوند کوئ، دود او دستور يې د بل ښار او يا هېواد سره تو پير لري ستاسې په اند:

- په دود او دستور کې د دې توپيرونو علت څه شی دی؟
- آيا کولی شو يو فرهنګ له بل فرهنګ نه غوره وبولو؟
- ولې د فرهنګونو تر منځ د ښه والي او بدوالي معيار نشته؟

د پورتنيو پوښتنو ځوابونه به په دې لوست کې ومومئ.

۱- فرهنګ يوازې د انسان ځانګړنه ده: خدای جل جلاله انسان ته عقل او شعور ورکړی دی او په زياته کچه په هغې پوهې چې په ټولنيز ژوند کې يې زده کوي عمل کوي. په داسې حال کې چې حيوانات په ارثي توګه عمل کوي او د هغوی د زده کړې ځواک کم دی.

د انسانانو د ژوندانه په اوږدوکې داسې عادي او ساده خيزونه چې نور ژوندي موجودات هم هغو ته اړ دي، د فرهنګ په چوکاټ کې داخليږي. د بېلګې په توګه: انسان د نورو موجوداتو په توپير که چېرته وږی هم وي بيا نو په خپل ټاکلي وخت خواړه خوري، خو داسې هم پېښيږي چې کله بيا وږی يا تږی هم نه وي، نو خوراک او څښناک کوي. وګړي وزرونه نه لري چې والوځي، خو هوايي جهاز جوړوي. ګړندی تللي نشي، خو موټر جوړوي. کولی شي درې وخته خواړه وخوري او يا په ځانګړو آدابو سره جومات ته ننوځي. پرنجيدل يو طبيعي عمل دی، خو له پرنجيدو وروسته انسانان مختلف غبرګونونه څرګندوي چې له بېلو بېلو فرهنګونو څخه استازيتوب کوي. يو وايي وبخښئ، بل وايي (الحمدالله) او په ځواب کې يَرْحَمُکَ الله وايي او يا هم دعا کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- فرهنګ د زمانې په اوږدو کې شتمن کېږي، لوړېږي او وده کوي

څومره چې پر يو قوم ډېر وخت تير شوی وي او ډېره موقع او فرصت يې لاس ته راوړی وي، نو کولای شي په زياته پيمانه معنوي پانګه زېرمه کړي او ښه دودونه د بدو دودونو پرځای راولي. فرهنګي پانګه هغه مهال لاس ته راځي چې په يوه ټاکلي وخت کې هغه څه چې په فرهنګ کې اضافه کېږي له هغه څه نه زيات وي کوم چې له منځه ځي، نو له دې کبله فرهنګ ښه او غوره اخلاقي موازين او مذهبي عقيدې، دود او دستور اخلي او ځان ته پرې وده ورکوي. فرهنګ يوه ژوندۍ پديده ده، له دې کبله بايد متحرکه او خوځنده وي، د فرهنګ دريدل د هغه مرګ دی.

۳- فرهنګ يوه نسبي(نژادي) پديده ده

هيڅ ګروپ او يا قوم دا نه مني چې د هغو فرهنګ ټيټ او بد دی. ټول فرهنګونه د کورني نظام د يوې ځانګړې ژبې او شکل درلودونکي دي. د انسان د کړنو سموالی او ناسموالی، ښه والی او بد والی په بشپړه توګه د همغې ټولنې د مروج فرهنګ، دود او دستور سره تړاو لري. په يوه ټولنه کې رواج شوی عرف او عادت کيدای شي بد د ښه په ښه وښيي او هغه څه چې يوه ورځ منلي شوي وو، کيدای شي يوه ورځ نه منونکي وبلل شي. همدارنګه هغه شی چې په ټولنه کې ښه عمل بريښي په بله ټولنه کې کېدای شي تېروتنه وبلل شي.

۴- هر فرهنګ د لېږد او زده کړې وړ دی

هره ټولنه يو فرهنګ لري او د يو فرهنګي ميراث په توګه له يوه نسل نه بل نسل ته لېږدول کېږي او موږ ته دا رازده کوي چې څرنګه هغه مسايل چې موږ له هغو سره مخامخ کېږو، حل کړو، څرنګه خپلې اړتياوې په ښه توګه پوره او په ښه ډول ژوند وکړو. دا يو فرهنګ دی چې موږ ته له تېرونسلونوڅخه راپاتې دی په دې فرهنګ کې ديني بنسټونه، ژبه، ارزښتونه، عقيدې، قوانين، رواجونه، علوم او صنايع شامل دي.

۵- فرهنګ عام خو ځانګړی هم دی

فرهنګ د انسان د مادي او معنوي لاس ته راوړنو په توګه، په انساني ټولنه کې عام دی. په ټولو انساني ټولنو کې (وړوکې او که لويه، ساده او که پيچلې وي) يو عمومي او ګډ فرهنګ ليدل کېږي. خو د فرهنګ له عامتوب سره سره هره ټولنيزه ډله د اقتصادي بنې، خپلوۍ، مقرراتو، ديني مناسکو، ژبې، ادبياتو او هنر په برخه کې خپلې ځانګړې تګلارې لري او هېڅ داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګي پدیدې او شرایط نشته چې په دوو قومونو، دوو ټولنو او یا دوو ټولنیزو ډلو کې یو بل ته ورته والی ولري. په بل عبارت: د هرې ټولنې فرهنګ د همغې ټولنې پیداوار دی یعنې یوازې په همغې ټولنې پورې ځانګړی دی.

۲- فرهنګ ثابت خو بدلېدونکی هم دی

ټولې ټولنیزې او غیر ټولنیزې پدیدې اختراعات، تجربې، مهاجرتونه او داسې نور د وخت او ځای له غوښتنې سره سم بدلون او وده کوي. کله چې فرهنګ په یوه ټولنه کې زده کېږي او د منلو وړ کېږي، ثبات او دوام پیدا کوي. په حقیقت کې هغه عوامل چې فرهنګ ته بدلون ورکوي، که قوي او ځواکمن نه وي د ټولنې غړي د فرهنګ د بدلون پر وړاندې مخالفت او مقاومت کوي.

د بیلګې په توګه: په هر فرهنګ کې د جامو اغوستلو ځانګړې طریقه موجوده ده. یوازې هغه مهال دا طریقه او رواج بدلون مومي چې د نوي فرهنګ (فرهنګي نوښت) تر اغیز لاندې راشي او د ټولنې د اکثریت خلکو د منښې وړ وګرځي. خو دا بدلون په فرهنګي ساحو کې دومره کرار او ورو دی چې په ورځنیو لیدنو کتنو کې نه احساسېږي او نږدې ثابت معلومېږي.

۷- د فرهنګ منل اجباري، خو په عین حال کې اختیاري هم دی

انسان د ژوند له لومړۍ ورځې څخه خوړل، کښېناستل، خبرې کول، اغوستل او بالاخره د ارزښتونو پیژندنه که وغواړي که ونه غواړي زده کوي. د دې لپاره چې یو وګړی وکولی شي په ټولنه کې ژوند وکړي هغه اړ دی چې ژبه، دین، مذهب، د خوړلو طریقه، د جامو اغوستل، دود او دستور، رسم او رواج زده کړي. لنډه دا چې ټولې هغه کړنې او فکرونه زده کړي چې ټولنې، توکم، قشر، ټولنیزې ډلې او بالاخره ښار او سیمې ته چې په هغه کې ژوند او وده کوي، د منلو وړ وي. نو له همدې کبله وایو چې د فرهنګ زده کړه اجباري او له فشار سره یو ځای ده، خو انسان نظر په هغو جسماني فکري، رواني، علمي او ټولنیزو ځانګړتیاوو چې لري یې، د پوهې په هغه چوکاټ کې چې په ټولنه کې یې زده کوي نه پاتې کېږي او اختیار لري چې پر مخ لاړ شي اوخپل ځان د اختیار حریم ته ورسوي. فرد د (جبر) په وړاندې اختیار هم لري، که نه نو دا ټول اختراعات او کشفیات به نه کیدل او دا ټول پر مختګ به ناممکن و. دا ټول د دې ښکارندوی دي چې انسان د اختیارلرونکی دی او د انتخاب قدرت لري. کولای شي چې خپل ځان د اجبار له ولکې څخه وباسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عام فرهنګ نور ډولونه هم د پوهانو له خوا تشخيص شوي دي چې له دې ډلې کولی شو له هنر، بدني سينګار، لوبو، تحفې ورکولو، ټوکو او روغتيايي قواعدو نومونه واخلو. فرهنګي ځانګړتياوې د يوې ټولنې د افرادو د کړو وړو په ځانګړتياوو غوڅ اغيز اچوي. د هرې ټولنې وګړي په فرهنګي چوکاټ کې د ټولنې له فرهنګي ځانګړتياوو څخه سر غړونه نه کوي. زيات خلک د خپلې ټولنې له فرهنګ څخه پيروي کوي، ځکه په مستقيمه او غيرمستقيمه توګه يې د هغه زده کړه کړې ده. هغوی ممکن له دې لارې له يوازيتوب نه خلاصون پيدا کړي او له خپلې ډلې سره يو ځای شي، ځکه چې په ټولنيز ژوند کې نظم او سمون ګټور بولي.

د لوست تکرار

• فرهنګ يو ټولنيزه او په ټولنيزو اړيکو پورې تړلې پديده ده. د ټولنپوهنې له نظره هر څوک فرهنګ لري او داسې انسان نشته چې فرهنګ ونه لري.

• ....

• ....

• ....

• ....

پوښتنې

۱- آيا داسې فرهنګونه شته چې نسبت بل فرهنګ ته ښه او اوچت وي؟

۲- د فرهنګ عامې ځانګړتياوې کومې دي؟ له بېلګې سره يې ووایاست.

۳- ولې وايو چې فرهنګ يوازې د انسان ځانګړنه ده؟

٤- آيا داسې انسان پيژنئ چې فرهنګ ونه لري؟

٥- لاندې مطالب مطالعه کړئ، سمې جملې په (√) علامې سره او غلطې جملې په (×) علامې سره په نښه کړئ.

الف- د انسان او ژويو ترمنځ اساسي او اصلي توپير د انسان د فرهنګ لرل دي. ( )

ب- فرهنګ نسبي نه دی. ( )

ج- فرهنګ د زمانې په اوږدو کې غني کېږي، لوړېږي او وده کوي. ( )

کور ته دنده

زموږ د هېواد او بهرنيو هېوادونو فرهنګي ځانګړتياوې سره پرتله او د څلورو مثالونو په ورکو لوسره يې د ټولګي پر وړاندې بيان کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنگ او ټولنه

خبرې پرې وکړئ

څرنګه چې په تېرو درسونو کې مو زده کړل چې انسان په ټولنه کې زیږي، په ټولنه کې وده کوي، زده کړه کوي او زده کړه ورکوي. د یو لړ قوانینو اومقرراتو په منلو سره خپل ژوند ته ادامه ورکوي چې د یو لړ فرهنګي عناصرو د پیدایښت لامل ګرځي. ستاسې په آند:

- فرهنګ د ټولنیز ژوند په کومو برخو پورې تړاو لري؟
- که چیرته ټولنه مو جوده نه وي، نو فرهنګي عناصر به څنګه دوام پیدا کړي؟

د انسان، ټولنې او فرهنګ اصطلاحات، سره له دې چې د مفهوم له لحاظه سره بېلولای شو، خو په حقیقت کې د دوی تر منځه ډېرې نژدې او عیني اړیکې موجودې دي. هېڅ فرهنګ له ټولنې پرته نشته او هېڅ ټولنه نشته چې فرهنګ ونه لري. **ټولنه**، هغه منظمې او متقابلې اړیکې دي چې انسانان يې په خپلو کې سره لري. **فرهنګ** د انسانانو د ژوند لاروچارو، ارزښتونو، دود، دستور او د دوی له خوا د تولید شویو توکو په معنا دی. د دې لپاره چې فرهنګ ښه وپېژنو باید د فرهنګ مخکنیو او اوسنیو اړخونو ته پام وکړو.

- د فرهنګ مخکني اړخونه رسم او رواج، دودونه او سنتونه دي.
- د فرهنګ اوسني اړخونه موږ ته نوی فرهنګ او د هغه ځانګړ تیاوې چې نن لیدل کېږي، راپيژني. خدای جل جلاله دا د خاورو نړۍ پیدا کړه او انسان چې په دې نړۍ کې ژوند کوي، د خدای جل جلاله په حکم يې له هېڅ نه هستۍ ته پل کیښود. او د ځمکې په سر له خپرېدو نه وروسته يې په ژوند کولو پيل وکړ. بیا دې ډلو په خپلو کې ځانګړې رواجونه او دودونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وموندل. نن مهال د خلکو او هېوادونو د پراختیا له امله نوي رواجونه، دودونه او فرهنگونه لیدل کېږي.
د فرهنگ اصطلاح، په عامو خبرو اترو کې معمولاً کره او ظریفو هنري او ادبي سلیقو ته اشاره ده، خو د ټولنپوهنې له نظره دا اصطلاح ډېره پراخه او په دې معنا ده چې هر څوک په ټولنه کې ژوند کوي، فرهنگ لري. ټول شیان او نعمتونه چې خدای جل جلاله د ځمکې پرمخ د خپلو بنده گانو د گټې اخیستو لپاره پیدا کړي دي، په فرهنگ کې ورگډ دي چې انسانان په هغه کې برخه لري. دا شیان په دوه ډوله دي: مادي شیان اومعنوي شیان چې فرهنگ هم پر همدې بنسټ په دوو برخو، مادي او معنوي فرهنگ وېشل کېږي:
- مادي فرهنگ هغه مادي شیان دي چې خدای جل جلاله پیدا کړي، انسانان ترې گټه اخلي او له هغو څخه مصنوعات او د خپلو اړتیاو د پوره کولو لپاره وسایل جوړوي. لکه: ماشینونه، جامې، مدرسې، کارخانې، ښارونه، کتابونه، فضایي بېړۍ، مجسمې او داسې نور.
- په معنوي فرهنگ کې ژبې، فکرونه، عقاید، قواعد، دود، رسم اورواج، کیسې، وړتیاوې او سیاسي نظامونه شامل دي.
ټولنه د خلکو هغې ډلې ته ویل کېږي چې یوه اوږده موده یې یوځای ژوند کړی وي، یوه ټاکلې سیمه یې په خپله ولکه کې راوستې وي او په پایله کې په دې توانېدلي وي چې له نورو ډلو څخه په توپیر سره یې خپلو ځانونو ته د یو ټولنیز واحد په توگه سمون ورکړی وي.
که چیرې داسې وبولو چې ټولنه د نسبتاً تل پاتې ډلې چې له ښځو، نارینوو او کوچنیانو چې د خپلو اړتیاو د لېرې کولو لپاره یو له بل سره مرسته کوي جوړه شوې وي، نو فرهنگ هماغه د گډو ارزښتونو او وسایلو مجموعه ده چې د اړتیاو د لیرې کولو لپاره جوړېږي او له یوه نسل نه بل نسل ته انتقالېږي. هېڅ ټولنه له خپل ځانگړي فرهنگ نه پرته شتون نه لري. ټولنه له هغو خلکو نه جوړه ده چې په یوه فرهنگ کې برخه ولري او دا روښانه ده چې له فرهنگ نه دگټې اخیستلو سره جوخت په هغه کې فعال رول هم لوبوي. فرهنگ د یوې ډلې د ژوند کولو طریقه ده او ټولنه د خلکو هغه منظمه ټولگه ده چې د ژوند کولو منظمه طریقه او شیوه لري. په ساده ژبه ویلای شو چې ټولنه یعنې خلك او فرهنگ یعنې د خلکو د کړو وړو طریقه او روش.
د دې ځانگړنو له څرگندونې نه دا پایله لاس ته راځي چې د ټولنې او فرهنگ بېلېدل ممکن نه دي. ځکه چې ټولنه به له فرهنگ پرته د بې هویته خلکو مجموعه وي. سمه ده چې ټولنه د فرهنگ د ودې زانگو گڼل کېږي، خو دگډ ژوندانه او ټولنیزو اړیکو مفهوم او معنا د فرهنگ په واسطه لاس ته راځي. دا کار لږ تر لږه په ذهني توگه د امکان وړ دی چې فرهنگ له ټولنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه جدا کړو، فرهنګ د ټولنې د ژوند له طریقې نه تشکیل شوی دی او ټولنه له هغو خلکو نه جوړه ده، چې له یو بل سره متقابل عمل لري چې په یوه فرهنګ کې سره شریک دي. خو دا دوه مفهومه ډېرې نږدې اړیکې لري. څرنګه چې یو فرهنګ له ټولنې پرته چې دا فرهنګ ساتي وجود نشي درلودی او له فرهنګ څخه پرته فرد او انساني ټولنه نه شي کولی ژوند ته دوام ورکړي.

خبرې پرې وکړئ

ستاسې په اند فرهنګ ته د نړۍ د وګړو د اړتیا علت څه دی؟

انسانان په دې دلیل فرهنګي نظامونه منځ ته راولي چې هغو ته اړتیا لري. نظامونه پراختیا مومي ترڅو متقابل عمل او سمون ورکول اسانه کړي. همدا اړتیا او د هغو بدلون یو فرهنګ، دود، ارزښت او رواجونه تشکیلوي چې په ټولنو کې د نظم او سمون سبب ګرځي، د هغو ټولګیو چې دا فرهنګ یې منلی دی د ودې، پیوستون او ټینګو اړیکو لامل ګرځي. هغه ټولنې چې په خپل حرکت او ودې کې په همدې فرهنګ او عقایدو ولاړې وي، د ټولو د منلو وړ دي د یو او بل ټولنیزو اړتیاو په پوره کولو لاس پورې کوي. یوه انسانان د خپلې ورتیا او پوهې له برکته په دې بریالي شول چې غرونه، درې، ځنګلونه، ساحلي او قطبي سیمې په خپله ولکه کې راولي، ځکه چې دوی تل په دې سیمه کې د ژوند لپاره د محیط د اماده کولو تخصصي وسایل جوړوي او اماده کوي.

ستاسې په آند کوم عوامل د بشر د بې سارو کامیابیو لامل ګرځېدلي دي؟

۱- د انسانانو فکر او نوښت،

۲- د انسان مادي او معنوي اړتیاوې،

۳ - فرهنګ

ځواب په یوه کلمه کې، فرهنګ دی. زموږ ګډ فرهنګ هماغه دی چې ټولنیز ژوند مو جوړوي. که چېرته فرهنګ له یوه نسل نه بل نسل ته نه انتقالېدلای نو هر نوی نسل به مجبور و چې د ژوند د ډېرو ساده مسألو حل له سره پیل کړي. همدارنګه اړ به و چې د کورنۍ نظام له سره جوړ کړي، ژبه رامنځته کړي اور کشف کړي، ماشینونه جوړ کړي او داسې نور. زموږ ټولنه هم لکه نورې ټولنې داسې فرهنګ لري چې له یوه نسل نه بل نسل ته لېږدول شوی دی. د فرهنګ، تکنالوژي، مذهبي بنسټونه، ژبه، ارزښتونه، عقاید او زموږ دودونه او سنتونه دي چې د رسمي او غیر رسمي ټولنو له لارې انتقالیږي. ټولنه د پر مختګ په جریان کې نوې اړتیاوې پیدا کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنه د دې اړتیاوو د پوره کولو لپاره نوي وسایل جوړوي چې د نویو وسایلو او عناصرو د پیدا کېدو او د پخوانیو عناصرو د دوام په پایله کې په دوامداره توګه اضافي عناصر د ټولنې په فرهنګ ور زیاتیږي او ستره فرهنګي پانګه جوړوي. تاریخ راښیي چې ټولنه د اقتصادي ودې په هره مرحله کې یوه ساه(روح) لري چې هغه فرهنګ دی . که چیرته ټولنه یو جسم وبولو فرهنګ د هغه ساه ګڼل کیږي. څرنګه چې زموږ ټولنه یوه اسلامي ټولنه ده او د یوې ټولنې فرهنګ هغه وخت د یوې ټولنې د ساه مقام ته رسیدای شي چې په هغې ټولنې حاکمه فضا یوه اسلامي فضا وي، خلک له اسلامي اخلاقو سره عادت شوې وي، له دیني قواعدو او مقرراتو سره آشنا او په اسلامي آدابو مؤدب شوي وي. په دې معنا چې په ټولنه کې اسلامي فرهنګ پلی شوی وي.

د لوست تکرار

- هیڅ ټولنه د هغه له ځانګړي فرهنګ پرته شتون نه لري.(۱)
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- ټولنه تعریف کړئ.
۲- څه فکر کوئ، داسې ټولنه شته چې فرهنګ ونه لري؟
۳- څرنګه چې فرهنګ له یو نسل نه بل نسل ته لیږدي معنا یې څه ده؟ یو مثال راوړئ.
٤- د فرهنګ پخوانی او اوسنی برخې څه توپیر لري؟
٥- د مادي فرهنګ څو بیلګې ولیکئ.
٦- د معنوي فرهنګ څو بیلګې ولیکئ.

کورنۍ دنده

د ټولنې او فرهنګ تر منځ اړیکې په لاندیني جدول کې په لنډه توګه ولیکئ.

فرهنګ	ټولنه

(۱)-ګران زده کوونکي دې د دې لوست وروسته د بناغلي ښوونکي په مرسته د لوست لنډیز پخپله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوچني فرهنگونه

په تېر لوست کې مو ولوستل چې کله انسانانو د ځمکې په مختلفو برخو کې ژوند پیل کړ، دې ډلو ځانګړي دودونه او رواجونه منځ ته راوړل چې یو تر بله یې په دودونو او رواجونو کې توپیر درلود. دا توپیر په نورو ټولنو او همدارنګه په خپله ټولنه کې هم لیدل کېده. څرنګه چې نن ورځ لیدل کېږي، د خلکو او هېوادونو له زیاتوالي سره جوخت، نوي دودونه، رواجونه او آداب را څرګند شول. د کوچنیو فرهنګونو په لوست کې به دا موضوع تاسې ته روښانه شي.

پرتله یې کړئ

د کور غړي او یا مو ټولګیوال په نظر کې ونیسئ،
د هغوی څو ګډې ځانګړتیاوې او توپیرونه وشمېرئ،
اوس د لویو ډلو په باره کې فکر وکړئ. د یوه ستر هېواد، لکه: افغانستان د مختلفو سیمو خلک په نظر کې ونیسئ، د هغوی د څو ګډو ځانګړتیاوو نمونې او همدارنګه د هغوی د توپیرونو نمونې څرګندې کړئ.

کوچنی فرهنګ، په لوی ګروپ کې د کوچني ګروپ د ژوند طریقې ته وایي. د کوچنی ډلې د ژوند طریقه له یوه اړخه له اړوندې ډلې یا ګروپ سره یو ډول ده او له بلې خوا ورسره توپیر لري.کوچنی فرهنګ د لوی فرهنګ زیاتره طریقې مني. خو په هغو برخو کې چې په قواعدو، مادي چارو او د کار کولو په طریقې پورې اړه ولري، دا ډله د هغو په هکله مختلف نظرونه لري.له دې جملې نه کولای شو د سیمه ییز، مذهبي، سنتي، قومي،کاري، توکمي، قبیلوي، محلي اوسیمه ییزو ګروپونو، حرفوي ډلو، د خپلوۍ، مذهبي لړکیو او بالاخره د ټولنې مختلف قشرونه هر یو یې کوچنی اوځانګړی فرهنګ لري چې د همغې ځانګړې ټولنیزې ډلې پورې تړاو لري. په عامه توګه، په هر ګروپ کې د فرهنګ ځانګړی شکل اوهویت موجود دی چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوچنی فرهنگ نو میږي. په دې توګه، کوچني فرهنګ د یوې ډلې هغو عقایدو، قواعدو، آدابو او دودونو ته ویل کېږي چې د ټولې ټولنې ټولنې له عقایدو، قواعدو او دودونو سره توپیر لري. په بل عبارت، د کوچني فرهنګ مفهوم هغو فرهنګي نمونو ته ویل کېږي چې له ټولې جامعې نه یوه برخه جلا کوي.

کوچنی فرهنګ د یو هېواد د یوې ښاري اویا د کلیوالي ټولنې په ټولنیزو طبقاتو او قشرونو کې هم لیدل کېږي، د بېلګې په توګه: که ژبه په نظر کې ونیسو، دا سمه ده چې هره ټولنه یوه معینه ژبه لري چې د نورو ټولنو له ژبې سره توپیر لري، خو په آسانۍ سره پو هیدای شو چې کو چنیان، تنکي ځوانان، سپین ږیري، د دولت کار کوونکي، کارګران، شتمن، د ښار د سویلي سیمې اوسېدونکي، د ښار د شمالي سیمې اوسېدونکي... هر یو یې د خپلو ځانګړو کلمو، اشارو، متلونو، ویناوو او بالاخره د مخصوصو ادبیاتو او ژبو لرونکي دي.

انسانان ځي او راځي، خو ټولنه پخپل ځای ولاړه ده. انسان په هره ټولنه کې د رواج شوي او منل شوي فرهنګ له لارې له نورو سره د نژدیوالي او پیوستون احساس کوي او له نورو ټولنو څخه ځان جدا او متفاوت بولي.

په یوه ټولنه کې د کوچنیو فرهنګونو تر منځ او یا د مختلفو ټولنو ترمنځ فرهنګي تضادونه چې د ژوند کولو په طریقې کې او د ټولنې د وګړو د کړنو د لارو چارو له توپیرونو نه منځ ته راځي، یو طبیعي کار دی.

په ځینو چارو کې کوچني فرهنګونه یوازې له اصلي فرهنګ نه توپیر نه لري، بلکې د ټولنیزو ارزښتونو او دودونو پر خلاف هم عمل کوي. ټولنپوهان دا ډول کوچني فرهنګونه د فرهنګ ضد بولي.

خو باید په نظر کې ولرو چې د کوچنیو فرهنګونو د خلکو په باره کې قضاوت یوه ستونزمنه، پیچلې او د څیرنې وړ موضوع ده. موږ نشو کولای چې خلکو ته یوازې د یوې ګډې ځانګړتیا له امله په یوه فرهنګي مقوله کې ځای ورکړو.

د بیلګې په توګه: که چېرته د قومیت مسئله د یو کوچني فرهنګ د هویت معیار وټاکو، دا به سمه نه وي. نن ورځ په نړۍ کې میلیونونه خلك د نژاد او فرهنګ له نظره سره ګډ شوي دي او نشو کولای په آساني سره هغوی د سپین، تور، افریقایي او مکزیکي په مقوله کې راولو.

د اهمیت وړ ټکی دا دی چې یو ځانګړی خصوصیت نه شي کولای د خلکو د کوچني فرهنګ ټاکونکی وګرځي. ټولنپوهانو چې کوم ګروپونه د کوچني فرهنګ جوړوونکي بللي دي، لاندیني ځانګړتیاوې یې په ګوته کړې دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- ژبه، ارزښتونه، دودونه او ګډ قلمرو(سرحد) لري.
۲- د دې ډلې د غړو متقابل عمل د نورو ګروپونو په پرتله د خپل ګروپ سره ډېر نژدې دی.
۳- د ټولو کوچنیو فرهنګونو ګډې ځانګړتیاوې دا دي چې د هغوی غړي په خپله خوښه یا د ځینو عواملو له کبله ځان د ټولنې له نورو غړو نه ګوښې او جلا بولي. د دې جلاوالي دلیل هر څه چې وي (په ځینو برخو کې) د ټولنې د اصلي فرهنګ له لارې څخه جلا حرکت کوي.
په ځینو ټولنو، په ځانګړې توګه په کلیو کې چې هغوی د خپلوۍ او توکم په ډلو کې او یا له یو بل نه ګوښې ژوند کوي، دا توپیر او تنوع ځینې وختونه د دې ډلو تر منځ د تاوتریخوالي، د اړیکو خرابوالي او کله هم د جګړې او اخ وډب لامل ګرځي.
فعالیت: د لاندینیو پوښتنو په اړه بحث وکړئ:
۱- ستاسو په اند د یو فرهنګ نه منل او د هغه د لاسته راوړنو څخه سترګې پټول په ټولنه کې څه پایلې لري؟
۲- ښوونه او روزنه او په ځانګړې توګه د ښوونځي چاپیریال د مختلفو فرهنګونو د سمې پیژندنې د ایجادولو او رواجولو په برخه کې څه رول لوبوي؟
له یوه فرهنګ نه انکارکول او د هغه په لاسته راوړنو سترګې پټول په هغه فرهنګ پورې د تړلو وګړو د شخصیت د یوې برخې نه منل دي. هر فرهنګ د خپلو غړو شخصیت څرګندوي. کله چې د یوې ډلې په فرهنګ سترګې پټې شي. په حقیقت کې د هغه فرهنګ د غړو ځاني شتون او یووالی له ګواښ سره مخامخ کېږي. چې په پایله کې د دې ډلو تر منځ د یو بل په باره کې غلط او نا سم نظریات او عقیدې راپیدا کوي.
ښوونه او روزنه داسې نظام دی چې په هغه کې د فرهنګونو ژوند چې په حقیقت کې د ټولنو ستر او با ارزښته میراث دی ساتل شوی او نورهم شتمن کېږي. د ښوونځي ماحول کېدای شي د مختلفو فرهنګونو د سمې پیژندنې د ایجادولو او رواجولو په برخه کې خورا ښه رول ولوبوي.
کله چې ټول وګړي د مختلفو فرهنګونو په درلودلو سره د ښوونې او روزنې داسې یو واحد نظام مني چې دوی په ټولنه کې د ژوند کولو لپاره چمتو کوي. نو دا وګړي په داسې نظام کې روزنهویني چې د ارواحي امنیت نه برخمن وي، داسې امنیت درلودل د وګړو پر رغونه اغیز کوي.
د داسې ټولنې وګړي چې په هغې کې هر څوک د ارزښت احساس وکړي او د هویت لرونکي وي، نه یوازې له خپلې ډلې سره، بلکې د نورو فرهنګونو سره هم د نژدیوالي او پیوستون احساس کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انحرافي کوچني فرهنگونه

دا مفهوم د هغو ډلو لپاره کاریږي چې غړي يې له هغو دودونو او ارزښتونو څخه پيروي کوي چې د ټولني عام قوانين تر پښو لاندې کوي. دا ډول ډلې او گروپونه تقریباً په ټولو ټولنو کې ليدل کيږي، د بيلگې په توگه: د مخدره توکو د قاچاق باندونه، د غلو او لارې شوکوونکو باندونه او داسې نور.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتني

۱- کوچنی فرهنگ څه شی دی؟

۲- د فرهنگي تضاد سرچينه او منشا څه شی ده؟

۳- په ټولنه کې د يوه فرهنگ نه منل او د هغه د لاسته راوړنو څخه سترگې پټول څه پايلې لري؟

۳- د مختلفو قومونو دگډ فرهنگ په باره کې خپل نظر وليکئ.

کورنی دنده

په کومه سيمه کې چې ژوند کوئ، د کوچني فرهنگ څو نمونې وليکئ او په ټولگي کې يې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګي اړيکې

خبرې پرې وکړئ

څرنګه چې په تېرو لوستونو کې موولوستل، انسان يو ټولنيز موجود دی، انسان د دې لپاره چې په ټولنه کې ژوند وکولای شي، اړدی چې د ټولنې فرهنګ زده کړي. له دې کبله له نورو سره اړيکې د ده لپاره ضروري دي. دې مطلب ته په پام سره د لاندينيو پوښتنو په باره کې خبرې سره وکړئ.

۱-فرهنګي اړيکې څه ته وايي؟

۲- د ټولنې د وګړو تر منځه د اړيکو نه درلودل به څه پايلې ولري؟

۳- اړيکې او تماسونه په ټولنيز ژوند کې څه رول او اهميت لري؟

اړيکې هغه جريان دی چې يو شخص بل شخص يا ډله د يوې موضوع په هکله له خپلو احساساتو څخه خبروي. اړيکې له بېلابېلو لارو تر سره کيږي (د انځورونو، د رياضي نښو او شميرو، د لاسونو د حرکت، د څيرې په حرکتونو او حتی د بدني حرکتونو له لارې) خو په ټولنه کې د اړيکو ډېر رواج شوی نظام د وينا(خبرو) او ليکلو نمونې دي چې موږ هغې ته ژبه وايو. ټولنه د وګړو مجموعه ده چې په ګډه چاپيريال کې ژوند کوي او ګډ بنسټونه، فعاليتونه او ګډې ګټې لري. خوکه هغوی په يو ډول يو له بل سره اړيکې ونه لري. حتی نشي کولی له خپلو ګډو ګټو نه خبر شي او يا ګډ هدف ته ورسيږي. نو پايله يې روښانه ده. د اړيکو نه شتون يعني د ټولنې نه شتون. څرنګه چې په تېرو درسونو کې مو ولوستل فرهنګ د يو نسلوونکي او پيوند ورکوونکي ځواك په توګه عمل کوي او د هغو ځانګړتياوو له امله چې لري يې خلك د نظرياتو، عقايدو، ګډو دودونو، رواجونو له نظره او د فرهنګ د ليږد، ذخيرې، رواج او خپريدو له لارو سره نښلوي. که چېرته يو فرهنګ له نورو فرهنګونو سره اړيکه ولري د فرهنګي استقراض يا رواج کېدو له امله په دې فرهنګ کې بدلون راځي.

اشاعه: د پوهې خپرېدل له يوه فرهنګ نه بل فرهنګ ته اويا د يو فرهنګ په منځ کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مختلفو ډلو تر منځه د پوهې خپرېدلوته اشاعه وايي: اشاعه هغه وخت پېښيږي چې يو ګروپ یا ډله د بلې ډلې ارزښتونه، دودونه، افکار، رسمونه، رواجونه او مادي شيان اقتباس کړي او ګټه ترې واخلي.

فرهنګ داسې ځانګړی علم نه دی چې په يوې مخصوصې طبقې پورې اړه ولري. دا داسې يوه قاعده او لاره ده چې ټولنه د فکرونو له ټولو ډولونو او ټولنيزو توپيرونو سره سره د هغه غوښتونکې ده، د فرهنګونو په وده کې اساسي عنصر د هغوی ترمنځ د اړيکو ډول دی. اوس مهال زياتره وخت اړيکې او تماسونه د ټولنيزو اړيکو د وسايلو په واسطه سرته رسيږي، رسنۍ يا د اړيکو وسايل په دوه ډوله دي: هغه رسنۍ چې پيغامونه يې مخامخ اود شخصي او مستقيم تماس په توګه د پيغام ورکوونکي او پيغام اخيستونکي ترمنځ تبادله او لېږدول کېږي. لکه: خصوصي خبرې اترې، خصوصي ليکونه او داسې نور. هغه ټولنيزې رسنۍ چې خپل پيغامونه ډېرو خلکو ته چې له هغو سره هېڅ ډول مستقيمه اړيکه نه لري رسوي. چې دا رسنۍ عبارت دي له: ټلويزيون، راډيو، ورځپاڼه، انټرنېټ، سينمايي فلمونه، مجلې او کتابونه.

د ډله ييزو اړيکو وسايل، د پروګرامونو په خپرولو سره نوي فرهنګونه رامنځ ته کوي. څرنګه چې اوس مهال ټکنالوژۍ ډېر پرمختګ کړی دی، دا روښانه ده چې د هغې اغېز د يو هېواد له ټولنيز وضعيت، تاريخي بنسټونو، فرهنګي او عقيدوي ځانګړتياوو سره تړاو لري.

له دې موخو پرته، تکنالوژي هرومرو ټولنې ته داخليږي او کله چې داخله شوه په نظرياتو او کړنو باندې اغيزه کوي، څرنګه چې په آسانۍ سره نه شو کولای له هغه تېر شو خو کولای شو هغه د غيرمادي فرهنګ په خدمت کې وګمارو او د نه منلو او يا ردولو په ځای له هغې نه مطلوبه ګټه واخلو. د نورو فرهنګونو ګټور عنصرونه جذب او غير ضروري او نامناسب عنصرونه يې دفع کړو.

فرهنګي اړيکې يو دوه اړخيز او متقابل جريان دی. د اړيکو په جريان کې فرهنګ منونکي بايد دې ته ځيروي، د هغه فرهنګ هغه عناصر چې ضرور نه دي ردکړي او د دې عناصرو په انتخاب کې ځير او فعال واوسي. فرهنګي اړيکې هغه وخت ګټورې او اغيزمنې تماميږي چې خپل شتمن، دوديز او توليدي فرهنګ ورغوو. د هغه ضعيف ټکي اصلاح او په خپلو نويو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تګلارو او طريقو د هغه نيمګړتياوې ليرې او وده ورکړو. هغه کړنې او تګلارې چې د هېواد لپاره مو مناسبې دي، اختراع او کشف کړو. يو هېواد هغه وخت په ستونزو او مشکلاتو باندې برلاسی کېدای شي چې د ټولنې د لوړ فکر خاوندان، استادان، يعنې هغه کسان چې د توليدي تفکر لوړو مدارجوته رسيدلي وي راغونډ کړي چې د هېواد د شرايطو په نظر کې نيولو سره د ستونزو د حل لارې پيدا او له هغوی نه د چارو او مسائلو د حل لارې وغواړو. د نورو هېوادونو د حل لارې د هغو هېوادو د خپلو مسايلو د حل لپاره مناسبې دي. موږ کولای شو له نورو هېوادونو دا زده کړو چې دوی په کومو طريقو د خپلو مسايلو حل ته رسيدلي دي، يعنې دا چې د تفکر او فکر کولو طريقه له هغوی نه زده کړو، نه داچې د حل لارې له هغونه کاپي کړو.

انټرنېټ څه شی دی؟

د انټرنېټ له نوم سره آشنا یاست، ممکن له هغه څخه موګټه هم اخيستې وي.

ستاسو په اند! څنګه کولای شو له انټرنېټ نه مناسبه او معقوله ګټه واخلو؟ په دې اړه په ټولګي کې بحث سره وکړئ.

انټرنېټ يوه پيچلې اطلاعاتي ارتباطی شبکه ده چې ډېر خدمتونه وړاندې کوي. انټرنېټ په علمي، فني، اقتصادي، سوداګری، ټولنيزو، فرهنګي او سياسي برخو کې فعاليت کوي. په بل عبارت انټرنېټ يوې عمومي مجلې ته ورته دی چې په هغې کې له مختلفو شيانو سره آشنا کيږو، له دوستانو سره په لرې فاصلو کې اړيکې نيسو، د نړۍ له حال او احوال، له سترو فکرونو، له جنايت، غلا، اخلاقي ضد چارو او د ډېرو نوروموضوعاتو نه خبريږو.د وړاندوينې سره سم، په راتلونکو کلونو کې به د ټکنالوژۍ وضعيت نړۍ د اړيکو په تړاو د يوکور په شان کړي او د مصنوعي سپوږمکيو له لارې به دغه اړيکې نړۍ يوله بله سره ونښلوي.

څرنګه چې ليدل کېږي زياتره اړيکې په تعليمي مؤسسو، تعليمي مرکزونو او څېړنيزو مرکزونو پورې اړه لري. نو ويلای شو چې د تعليمي مرکزونو، محصلين او متعلمين د ټولنې د علمي قشر په صفت له ټولو زيات له دې اړيکو سره تړاو لري. د دې موضوع په نظرکې نيولو سره، کولی شو له نوې ټکنالوژۍ څخه د ټولنې د ملي او اسلامي ارزښتونو مطابق ګټه واخلو چې د فرهنګ د پراختيا او په علمي، فني، تخصصي برخو کې پرمختګ او د علمي بنسټونو د ودې په چارو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګډون وشي. په هره ټولنه کې د نړۍ لید یوچوکاټ موجود وي چې دا نړۍ لید(جهان بیني) ودې، پرمختګ، روزنې او سمون ته اړتیا لري. په دې نړۍ کې چې موږ ژوندکوو یوازې ناروغي او فساد نشته، دا نړیوال نظام د مثبتو او منفي اړخونو لرونکی دی، نو دا په موږ پورې اړه لري چې باید په منطقي انتخاب لاس پورې کړو.

فرهنګي یرغل

فرهنګ د انسانانو ځانګړتیاوې لري. همداسې چې انسانان د اطلاعاتو او افکارو په مبادله لاس پورې کوي او د سولې په حالت کې ګډ ژوند ته دوام ورکوي، فرهنګونه هم همداسې دي. ځیني وختونه همداډول مبادله صورت نیسي او یو بل ساتي او اصلاح کوي یې. دا مبادله کولی شي د دواړو اړخونو د دوامدارې پرمختیا لامل شي، خو ځینې وختونه فرهنګونه هم د انسانانو په څیر د یو بل پرضد جنګ یا تېری اعلانوي. په پخوا زمانو کې د جنګونو او د تن په تن جګړو په پایله کې یو فرهنګ په بل فرهنګ غالب(زورور) یا مغلوب کېده، خو نن ورځ جسماني تلفاتو ته اړتیا نشته، بلکې د تبلیغاتو، مصرف او تولید له لارې کولی شو د برید لاندې فرهنګ عقیدې ته د تغییر ورکولو په پایله کې هماغه د پخوانې دوران کار سرته ورسوو. دې واقعیت ته باید پام ولرو چې مغلوب یا پرې فرهنګ دی چې ضربه ویني او تېری ورباندې کېږي. همداسې چې یو میکروب(وایروس) همیشه او په هر ځای کې د ناروغۍ سبب کېږي. خو دا میکروب به ټول ناروغه نه کړي او هغه څوک به ناروغه شي چې وجود یې ضعیف وي او بدن یې د میکروب د جذبېدو لپاره اماده وي، فرهنګي تېری هم همدا ډول دی، هغه هېوادونه د فرهنګي تېري لاندې نه راځي چې داخلي چمتوالی ورته ولري.

کوم شي چې زموږ هېواد د پردیو له زیان او افت نه ساتلی دی، هغه زموږ فرهنګ او تمدن دی. افغانستان څو څو ځلې د پردیو د تېریو لاندې راغلی دی، خو هېڅکله زموږ شتمن او ویاړلی فرهنګ چې تل د اسلامي عقیدو او د ملي او هېواد پالنې په بنسټونو ولاړ دی، نه یوازې دا چې ماتې نه ده خوړلې او له منځه نه دی تللی، بلکې دښمنان او تېري کوونکي یې تل په ګونډو کړي او تسلیمېدو ته یې اړ کړي دي. که نه نو موږ به هم د کمزورو هېوادونو په شان خپله ژبه او فرهنګ له لاسه ورکړي وای. زموږ ګران هېواد افغانستان له یوې ځواکمنې فرهنګي مخینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه برخمن دی. د دې فرهنګي مخينې پر بنسټ او په ځانګړې توګه هغه دوه مهم عناصر، لکه: عقيده او ژبه چې ريښې يې د خلکو د طبقو او قشرونو په منځ کې ځغليدلې دي، خلکو ته دا ځواک او قوت ورکوي چې فرهنګي بريدونو ته ماتې ورکړي، د نويو فرهنګي تېريو پر وړاندې ودريږي او مقاومت وکړي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- د خلکو ترمنځ د اړيکو نه شتون په يوه ټولنه کې څه پايلې درلودلای شي؟

۲- ټولنيزې رسنۍ په فرهنګي اړيکو کې څه رول لوبوي؟

۳- ستاسو په آند له ټولنيزو رسنيونه معقوله ګټه اخيستل کوم دي؟

٤- کوم هېوادونه زياتره تر فرهنګي تېري لاندې راځي؟

۵- کوم وضعيت ته فرهنګي تېرى ويلای شو؟

کورنۍ دنده

د ټولنيزو رسنيو دوه مثبتې او دوه منفي اغيزې وليکئ او بيا يې په ټولګي کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي لنډیز

۱- خلک د فرهنګ له لارې کولای شي هغه وړتیاوې ترلاسه کړی چې د ژوندي پاتې کیدو او بقا لپاره په مختلفو طبیعي چاپېریالونو کې لازمې دي، د بیلګې په توګه: څرنګه خوراکي توکي را ټول کړي، پاخه یې کړي، څرنګه کالي واغوندي او د ځان لپاره کور جوړ کړي.

۲- هغه چارې چې یو وګړی یې د یوې ټولنې د غړي په توګه سرته رسوي او که چېرته له هغه نه سرغړونه وکړي او مجازات شي، قواعد ګڼل کیږي.

۳- عقیده او باور د ټولنې اعتقادي او عام اصول دي چې د اجرا کولو له ذمه واری سره تړاو لري او د ټولنې لوړ ارزښتونه منعکسوي.

۴- سمبولونه یا نښې د هغو حالاتو ښکارندویي وي چې انسان په ورځني ژوند کې ورسره مخامخ کیږي.

۵- د سمبول اساسي نظام په ټولنه کې ژبه ده. ژبه په ټولنیز ژوند کې لوی ضرورت ګڼل کیږي او له هغې نه کار اخیستل د ټولنیز انسان له ځانګړنو څخه شمېرل کیږي.

٦- اوسمهال ډېر وخت اړیکې او تماسونه د ټولنیزو رسنیو د وسایلو په واسطه سرته رسیږي. لکه: ټلویزیون، راډیو، ورځپاڼه، انټرنیټ، مجلې او داسې نور.

روښانه ده چې د تکنالوژۍ اغېزې د یوه هېواد په ټولنیز ژوند، تاریخي عنعناتو، له فرهنګي ځانګړتیاوو او عقایدو سره اړیکې لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

ټولنيزې ډلې

په دې څپرکي کې لاندې لوستونه لولئ:

- ډلې څه شی دی؟
- د ډلې جوړښت
- د ډلې رهبري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپرکي موخې

زده کوونکي به د دې خپرکي په پای ک وکولای شي چې:

- د ډلې مفهوم درک کړي.
- د ټولګي او ډلې توپیرونه واضح کړي.
- د ډلې په جوړښت پوه شي.
- د رهبرۍ په معنا پوه شي.
- د ډلې د رهبرۍ خاصیتونه څرګند کړای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيزه ډله

خبرې پرې وکړئ

دې تصویر ته په ځیر سره وګورئ او داسې فکر وکړئ دا هغه ټولګی دی چې تاسې په هغه کې لوست کوئ نو:

تاسې ټول د دې ټولګي غړي یاست، همزولي یاست او یو د بل په څنګ کې کښېنئ، ګډ ښوونکی لرئ، په ګډه یو شي ته خاندئ او په ګډه له یو شي نه خوابدي کېږئ. د ځانګړیو صفاتو درلودل او د زیات ګډ فعالیت درلودل تاسې له نورو ټولګیو او ګروپونو څخه جلا کوي، د بېلګې په توګه: ستاسې د ښوونځي د یوولسم ټولګي ښوونکی بل شخص دی، د هغو زده کوونکو عمر له تاسونه لوړ دی، لوستونه مو سره توپیر لري. نو ویلی شو چې ستاسو ټولګی د ګډو خصوصیاتو او فعالیتونو درلودونکی دی. چې تاسې له نورو نه جداکوي، د بیلګې په توګه: تاسې په ټولګي کې داسې کړنې او فعالیتونه، لکه: (**یوځای درس ویل**)، (**له یوبل سره د لوستونو په زده کړه کې مرسته کول او کورنۍ دندې**) په ګډه سرته رسوئ، تاسې په اسانۍ سره کولی شئ له خپلو ټولګیوالو سره اړیکې وساتئ، کولی شئ له هغو سره په آسانۍ خبرې اترې وکړئ، د درسي ستونزو په اړه یوله بله پوښتنې وکړئ، دې کارونو ته متقابلې اړیکې یا متقابل عمل وايي، نو پردې بنسټ ویلی شو: ډله له هغو خلکو جوړه ده چې د ګډو خصوصیاتو لرونکې وي او یو له بل سره ګډې ټولنیزې متقابلې اړیکې یا متقابل عمل ولري او دا اړیکې تر یوه حده منظمې او پایداره وي او هغوی پوهېږي چې دوی د دې ډلې یوه برخه ده، نو ویلی شو چې ډله د انسانانو مجموعې ته ویل کېږي چې ګډ خصوصیات او فعالیتونه ولري اوله یو بل سره نسبتاً پایداري اړیکې لري. ټولنپوهان ډله داسې تعریفوي: **ټولنیزه ډله له هغه واحد څخه عبارت دی چې د دوه یا له دې زیاتو وګړو څخه چې د هغو ترمنځ نسبتاً پایداره متقابل عمل موجود وي چې په نوم او ډول مشخص کېږي. د ګډ تفاهم لرونکي وي، د فکر او عاطفې له اړخه هم خپل ځانونه یو بل ته نژدې بولي، د ګډ ارمان او هدف لپاره یو له بل سره مرسته او لاس نیوی کوي چې همدا ډله هغه ته د رسیدو په مقصد منځ ته راغلې دی.** له پورتني تعریف څخه دې پایلو ته رسیږو چې:

۱- د ډلې غړي د متقابل عمل درلودونکي دي او یو له بل سره متقابل عمل لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- دوی په دې پوهيږي چې د ډلې غړي دي.
۳- دګډ تفاهم لرونکي دي او د روحيې، عاطفې او فکر له اړخه خپل ځانونه يو بل ته نژدې احساسوي.
٤- يوهدف او ارمان لري او هغه ته د رسېدو لپاره له يو بل سره مرسته کوي.

خبرې پرې وکړئ

ځو کسان په نظر کې و نيسئ چې په يوه لوبغالي (استديوم) کې راټول شوي دي چې د فوټبال لوبه وګوري:

- ستاسي په اند! آيا دې خلکو ته ډله ويلی شو؟ په داسې حال کې چې هغوی د فوټبال لوبې د ليدلو غوښتونکي دي؟

- آيا هغه ځانګړتياوې چې يوه ډله يې لري، په دې ډله کې ليدل کېږي؟

تاسې له ډېرو خلکو سره اړيکې او متقابل عمل لرئ او همدارنګه تاسې د لومړنيو ډلو، لکه: له کورنۍ، د همزولو او د دوستانو له ډلې نه پرته له نورو ډلو سره هم اړيکې لرئ، د بېلګې په توګه:

- هغه کسان چې يو ورزشي لوبغالي ته د فوټبال د کتلو لپاره ځي، کېدای شي له نورو سره په ګډه د خپلې خوښې ټيم وهڅوي، خپل څنګ ته ناست شخص نظر د فوټبال د لوبې په هکله و پوښتي او کېدای شي خپل نظر هم هغه ته ووايي. خو د ملي بس د مسافرو، يا د هغو خلکو چې د فوټبال د لوبې د کتو لپاره لوبغالي ته ځي، ګډ خصوصيات او ګډ فعاليتونه ډېر محدود او متقابلې اړيکې يې هم نا دوامه او بې ثباته وي. په دې اساس يو شمېر خلك چې په يو مشخص ځای کې د کومې پېښې او يا په کوم بل علت سره راټولېږي، د ټولنيزو اړيکو د ډول له لحاظه، ډېره ابتدايي اوبې ثباته ټولنيزه ډله ګڼل کېږي. د دې خلکو اړيکې مؤقتي،نا دوامه او په آساني سره له منځه ځي. ځکه له دې ماحول نه له وتلو سره سم يې له يو بل سره اړيکې ختميږي. دا رنګه ډلګی هېڅ ډول شکل، سازمان يا ګډې ځانګړتياوې چې بايد يوه ډله يې ولري نه لري. دې ډول ډلو ته دويمه درجه ډله هم وايي.

ګڼه ګونه: لاندېني انځورته په ځير سره وګورئ او ووایاست چې په دې انځور کې څه شی ګورئ. په دې انځور کې يو شمير خلك وينئ چې د ډوډۍ پر وړاندې په قطار کې ولاړدي او د ډوډۍ رانيولو ته انتظار باسي. د دې خلکو چې د ډوډۍ پر وړاندي ولاړ دي ګډ خصوصيات د ډوډۍ اخيستل دي. هغوي د يوې لنډې مودې لپاره د يوبل په څنګ کې پاتې کېږي. د کورنۍ د غړو، دوستانو، ټولګيوالو او همزولو اساسي توپير له هغوکسانو سره چې د يوه ډوډۍ **پخوونکي** خوا ته په يو ملي بس او يا په يو لوبغالي کې دي ليدل کېږي. د وروستۍ ډلې متقابلې اړيکې مؤقتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او بې ثباته دي، هغوی مشخص خصوصيات او فعاليتونه نه لري او داسې جوړښت نه لري چې له سلسله مراتب او د کار ويش نه بر خمن وي، د بېلګې په توګه: د فوټبال د ټيم طرفداران يوه ډله يا ګڼه ګوڼه جوړوي هغوی له لوبې څخه وروسته هر لوري ته خپرېږي، عادي حالت ته راګرځي او د لوبغالي څخه له راوتلو وروسته له يو بل سره هيڅ اړيکې نه لري.

ټولنيزه ټولګه

يوه ټولنيزه ډلبندي ده چې افراد د ځانګړو خصوصياتو په بنسټ په هغې کې ګډون کوي، لکه: هغه کسان چې يو ډول شغل او مشابه عايد ولري، لاندينی بېلګې ته پام وکړئ:

• د يوه ښوونځي هر ټولګی يو اول نمره لري. دا زده کوونکي يو له بل سره هېڅ ډول ټولنيزې اړيکې نه لري، خو د ښوونځي مدير دا زده کوونکي د ښوونځي د اول نمره ګانو د ډلګی په توګه پيژني او پوهيږي چې ۴۰ کسه اول نمره زده کوونکي لري.

د ډلې، ګڼې ګوڼې او ټولنيزې ډلګی پرتله په لاندينې جدول کې په روښانه توګه ښودل شوې ده.

عنوان	ځانګړتياوې	مثال
ډله	ګډې ځانګړتياوې. - متقابلی اړيکې يا ټولنيز عمل - منظمی او باثباته اړيکې	کورنی - همزولي - ګاونډي
ګڼه ګوڼه	نا دوامه او بې ثباته اړيکې د متقابلو اړيکو نشتوالی د ګډو خصوصياتو او فعاليتونو نشتوالی	- د نانبايي په قطار کې ولاړ خلک - د سرويس مسافر - په لوبغالي کې د فوټبال کتونکي
ټولنيزه ډلګی	- د يوګډ خصوصيت درلودل - خو د متقابلو اړيکو نشتوالی	- د يو ډول دندې درلودونکي - اول نمره ګان

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مرجع ډله

تاسې هره ورځ ښوونځي ته ځئ، د سواد له زده کړې پرته نورې موخې هم لرئ. ممکنه ده د هغې لېوالتیا له کبله چې له خپل ښوونکي سره یې لرئ، غواړئ چې ښوونکي شئ. له دې امله هڅه کوئ چې د ښوونکو په څېر خپل معلومات او پوهه زیاته کړئ. تاسې هڅه کوئ چې د خپلو ښوونکو کړه وړه زده کړئ او هغو کړو وړو ته چې ښوونکی ارزښت ورکوي اوښه یې بولي تاسې هم هغه کار سرته رسوئ. په دې ډول ښوونکی ستاسې لپاره د مرجع ډله ده. په دې توګه د مرجع ډله هغه ډله ده چې فرد د هغې غړی نه دی، خو د هغې ډلې سره د یو ځای کېدو یا مشابه کېدو هیله لري.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- ډله تعریف کړئ؟

۲- ټولګه او ډله څه توپیر لري؟

۳- هغو کسانو ته چې د نانبایي په قطار کې ولاړ وي ډله ویلی شو؟

٤-ډله څه ډول جوړیږي؟

٥- ګڼه ګوڼه له ټولنیزې ټولګې سره څه توپیر لري؟

کورنۍ دنده

د ډلې، ګڼې ګوڼې او ټولنیزې ډلګۍ په هکله یو یو مثال و لیکئ او بیا یې په ټولګي کې د زده کوونکو پر وړاندې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډلو جوړښت

خبرې پرې وکړئ

خرنگه چې په تېر لوست کې دا روښانه شوه چې وگړی سره له دې چې خپل فردیت ساتي د دې په څنگ کې ځان د یوې ډلې غړی بولي، د پورته مطلب په نظر کې نیولو سره لاندې پوښتنوته ځواب ورکړئ.

۱- آیا د ځوکسانو په را ټولیدو یوه ډله تشکیلېږي؟

۲- ټولنیزه ډله څنگه جوړیږي؟

د خلکو هڅه د دې لپاره چې له یو بل سره اړیکې ونیسي یو داسې واقعیت دی چې په هر ځای کې د هغه شاهدان یاست:

- په ملي بس کې د لارې په اوږدو کې د خبرو او صمیمت پیل کول.

- د مینې او صمیمت ښکاره کول او له نورو سره مرسته کول دا د هغو هڅو بېلگې او نمونې دي چې خلک یې یو له بل سره د اړیکو نیولو، د دوستۍ او همغږۍ د پیدا کولو لپاره سرته رسوي. خو یوازې د ځوکسانو په راټولېدو سره یوه ډله نشي جوړیدای. جوړه شوې ډله ممکنه ده ډېره سطحي او محدوده وي چې له دې امله به ډېر ژر له منځه ولاړه شي. لکه په یوه لیني سرویس کې چې یو شمېر کسان همسفره وي، هغوی که ان د سفر په اوږدو کې ډېر زیات صمیمي هم وي، خو کله چې مقصد ته ورسیدل د دوی اړیکې له منځه ځي او هرڅوک پخپله لاره ځي. هر څومره چې د ورته والي او گډو اړیکو کچه ډېره وي، جوړې شوې اړیکې لا پرمختگ کوي، په دې ډول د دوارو خواو تعامل لا دوامداره کېږي، په داسې حالت کې وگړي یوه ډله پېژندل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیت

یو له بل سره د خلکو دوستي، د اړیکو ټینګولو او د دوست پیدا کولو هڅه د څه لپاره ده؟
خلک ولې د ژوند په هره دوره کې د صمیمي دوستانو د موندلو او اړیکو ټینګولو په هڅه کې وي؟

ځینې فیلسوفان د دې پوښتنې په ځواب کې وایي چې انسان په طبیعي توګه ټولنیز موجود دی، دا هڅې د انسان له طبیعي غوښتنې نه سرچینه اخلي چې غواړي ټولنیز ژوند جوړکړي او خپلې اړتیاوې پوره کړي. دا هیلې او اړتیاوې له نوروسره د هغه د ټولنیزو اړیکو د ټینګوالي سبب ګرځي چې د ټولنې د دوام او ثبات لامل ګرځي.

ممکنه ده چې دا اوس تاسې د څو ډلو غړیتوب ولرئ، خو ولې په دې ډلو یا ډله کې شامل شوي یاست؟ تجربو ښودلې ده چې وګړي معمولاً په څو دلیله له یوې ډلې سره یوځای کېږي:

۱- ډله د خپلو غړو رواني (ارواحي) او ټولنیزې اړتیاوې پوره کوي، په دې معنا چې انسان ته د ډلې په غړیتوب سره دا احساس پیدا کېږي چې فکر وکړي هغه له همدې ډلې سره تړاو لري او په ډله کې د پاملرنې، مینې او محبت وړګرځي.

۲- د ډلې غړي په ډله کې د رواني او ټولنیز امنیت احساس کوي .

۳- انسانان په ډله کې د کار او فعالیت لپاره ډېره لېوالتیا ښیي.

٤- ډله په هغو کارونو کې مرسته کوي چې د ډلې غړي يې په سرته رسولو کې بې وسې شي.

٥- د ډلې غړي د هغو معلوماتو او پوهې په را ټولولو کې چې هر غړی يې په یوازې توګه نشي کولی لاس ته راوړي، مرسته کوي.

٦-د ډلې غړي زیاتره یو د بل لپاره علم او خبرونه چمتو کوي چې هر غړي هغو ته د رسیدلو توان نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاسي په اند کورنۍ څنګه او د څه لپاره جوړېږي؟

د کورنۍ ډله د ټولنيزې ډلې د اصلي ډلې په نوم خپل پايښت د واده او تولد له لارې ساتي. کورنۍ هغه ډله ده چې غړي يې د نسبولي او خپلولۍ لرلو له کبله په خپلو کې صميمانه، تل پاتې او کلکې اړيکې لري.

خبرې پرې وکړئ

آيا پوهيږئ چې کوم شيان د دوستانو ترمنځه د اړيکو لامل ګرځي؟

د دوستانو ډله په نظر کې ونيسئ، څوکسان د دې لپاره چې همزولي دي، خورا ښه کولی شي يو بل سره پوه کړي، هغوی يو له بل سره خبرې کوي، دوستي کوي، کورنۍ دندې سرته رسوي، يو ځای لوبې کوي، له دې کبله په دې ډله کې غړيتوب د احساس پر بنسټ رامنځ ته کېږي او د کورنۍ په ډله کې غړيتوب د عواطفو له مخې تشکل پيدا کوي.

نور ډولونه هم شته، لکه ورزشي ډله، د همکارانو ډله او نور.... غړيتوب په ځينو ډلو کې آګاهانه او د نو مورې ډلې له معيارونو سره سم رامنځ ته کېږي، که يو کس غواړي چې د دې ډلې غړی شي معمولاً بايد:

بايد يو فورم چې د غړيتوب غوښتنليک دی ډک کړي. له هغو کسانو چې وغواړي په دې ډله کې شامل شي، امتحان اخيستل کېږي. وروسته له منلو له هغه سره قرارداد امضا کېږي. غړيتوب په داسې ډلو کې ټاکلې پړاو لري چې د قرارداد د مودې له پوره کېدو وروسته تاسې د هغه ډلې غړی نه بلل کېږئ. ځينې ډلې وګړي په رسمي توګه د ډلې له غړيتوب څخه د يو مکتوب په ذريعه وباسي او د هغه غړيتوب ملغی کوي.

هغه څه چې مو په دې لوست کې ولوستل داسې پايله ترې اخيستلای شو چې:

کورنۍ د يوې اصلي ټولنيزې ډلې په توګه خپل پايښت د واده کولو او اولادونو د پيداکولو له لارې تضمينوي. کورنۍ ده چې انسان پکې منځ ته راځي او دا کورنۍ ده چې انسان ته ور زده کوي، ترڅو له هغې ډلې سره چې نژدې او صميمي اړيکې لري په آرامه فضا کې ژوند وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر انسان د خپلې انساني بشر پالنې او له يوازېتوب نه د لرې کېدو او د ټولنيز ژوند د دوام لپاره د دوستانو ډلې ته ور داخليږي. دا ډله په همدې ډول لويږي او زياتيږي، داسې چې يو شخص کيدای شي د ټولنيز ژوند د تېرولو لپاره په څو ډلو کې غړيتوب ولري. په دې ډول موږ د هر ډول ټولنيز ژوند کولو لپاره د ډلې غړيتوب ته اړتيا لرو.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- د کورنۍ او دوستانو ډله څه توپير لري؟

۲- ډلې ته د انسان د ورتګ لامل څه شی دی؟

۳- ډله څنګه جوړيږي؟

٤- لاندې جملې بشپړې کړئ:

٥- کورنۍ هغه ډله ده چې انسان ....راځي او دا کورنۍ ده چې انسان ورته..........کوي.

٦- په ډله کې غړيتوب د..........له لارې رامنځ ته کېږي.

کورنۍ دنده

آيا تاسې د کورنۍ له ډلې پرته د کومې بلې ډلې غړي ياست؟ ځواب په خپله کتابچه کې وليکئ او بيا يې د ټولګي په وړاندې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډلې مشرتوب(لارښوونه)

په تېر لوست کې مو زده کړل چې ډله څه ډول جوړېږي او تشکل پيدا کوي. په دې لوست کې به د ډلې له رهبرۍ سره آشناشئ.

خبرې پرې وکړئ

په هره ټولنيزه ډله کې داسې کسان دي چې مشرتوب کوي:

- آيا کيدای شي د دې رهبرۍ لامل پيدا کړو؟
- آيا يوه ډله چې موخې ته د رسيدو لپاره فعاليت کوي. له مشر څخه پرته موخې ته رسيدای شي؟
- تاسې په خپله کورنۍ کې د چا اطاعت کوئ؟

زموږ مقصد له رهبر نه هماغه دی چې په انګليسي ژبه کې **ليډر** ورته وايي. هغه څوک چې په ډله کې د تصميم نيولو توان او د پرګنو د باور لومړيتوب لري مشر يا رهبر ورته وايي. هغه سړی ته چې په طبيعي ډول او د ورتيا په ښودلو سره يې د ډلې اداره په لاس کې نيولې ده، د ډلې اړتياوې پوره کوي، هغوی ته ګټور تمام شي او هغوی خپلو موخوته ورسوي د ډلې رهبر دی، لکه: مذهبي مشران، د سياسي احزابو مشران، د هېوادونو رهبران، مشران او نور. **مشري** هغه څرګنده پديده ده چې تل په ډله کې منځ ته راځي. څوک چې يو بل په زور او جبر يا د هغه پخپل رضايت او پوهې د يو کار سرته رسولو او پرېښودلو ته اړ کړي او موخې ته د رسيدو يا د هغه مخنيوي لپاره هغه په حرکت راولي، مشرتوب بلل کېږي.

ولې يوه ډله مشر ته ضرورت لري؟

لاندې بېلګې ته پاملرنه وکړئ: د يوې ورزشي ډلې مشر د يوې لوبې د اداري ترڅنګه د هغې کيفيت هم لوړ وي. هغه هر نفرته د هغه مسؤوليتونه وربه ګوته کوي او هڅه کوي چې د لوبې نيمګړتياوې له منځه يوسي. وينو چې د لوبې له پيل نه مخکې هغه له لوبغاړو سره خبرې کوي او د هغوی نظر د هغو کارونو په اړه چې بايد سرته يې ورسوي پوښتي. د بېلګې په توګه: کله چې غواړي د لوبغاړو د دريدو ځايونه معلوم کړي له ټولو لوبغاړو سره مشوره کوي او بيا تصميم نيسي. نوله دې کبله د يو رهبر يا مشرتوب دنده ډله يېزو موخو ته د رسېدو لپاره د ډلې د غړو په کړو وړو او اعمالو کې د همغږۍ راوستل دي.

آيا پوهيږئ چې د ډلو مشران له کومو ځانګړتياوو څخه برخمن دي؟

که څه هم کومه ځانګړې قاعده وجود نه لري، خو بياهم داسې ښکاري چې مشران د ډلې نورو غړوته ښه ښکاره کېږي، پرهيزګاره د ښه فکر او ښه ذهن خاوندان وي او بالاخره خوږ ژبي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قوي عزم او ارادې خاوند وي. پر نفس باندې له فوق العاده اعتماد او باور څخه برخمن وي.

ستاسي په فکر! له دې ځانګړتیاوو پرته چې وویل شول، مشران نورې کومې ځانګړنې لري؟

د مشرۍ سرچینې په بېلابېلو حالاتو کې توپیر لري چې د داخلي او فردي ځانګړنو څخه سرچینه اخلي.

مشرتوب ته رسېدل یا د ټاکنې له لارې او یا انتصابي وي.

ټاکنه کیدای شي د یو سازمان په واسطه او یا د رهبر له خوا وشي. د مشرتوب منشاوې او سرچینې کولی شو داسې ډلبندي کړو؟

- د خلکو له خوا ټاکل شوی مشر(دګوند د خلکو مشر).
- د یوه وګړي له خوا ټاکل شوی مشر.
- د یوه سازمان له خوا ټاکل شوی رهبر (سازماني مشر).
- د خپل ځان له خوا ټاکل شوی مشر (ځان ټاکلی).

د مشر شتون په ټولنه کې اړین دی، ځکه د مشرتابه شتون د هغه پیروانو ته په نفس باندې د باور احساس، ځواک او زیاته ورتیا ورکوي.

د رهبرۍ غوره ځانګړتیاوې او صفتونه په لاندې ډول دي:

۱- مشر باید عادل وي.

۲- رهبر باید پرهیزګار (باتقوا) وي.

۳- رهبر باید مدبر وي، د مهمو چارو د سرته رسولو لپاره تدبیر، تصمیم نیونه او وړاندوینه ډېره اړینه ده.

٤- مشر باید سیاسي او ټولنیز لید او بینایي ولري.

٥- مشر باید د چارو په اداره کولو برلاسی وي. که چیرته اداره کولو (مدیریت) ته پاملرنه ونه شي د مشرۍ مسؤولیت سرته نه شي رسولای.

٦-مشر باید پلان او پروګرام ولري.

۷-مشر باید زړور وي. هغه مشر چې زړور نه وي نه شي کولای چې په طوفانونو کې خپل رعیت په خوښبت راولي، قوت ورکړي او د پېښو او حوادثو مخنیوی وکړي.

۸- ښه تشخیص ولري.

۹- باید کاري ټیم ولري او د هغوی ترمنځه مرستې او محبت ته وده ورکړي.

۱۰- موضوع په چټکۍ سره تشخیص کړای شي.

۱۱- له تصمیم نیولو وروسته په چټکۍ عمل وکړي.

۱۲- مشر باید له فساد او جنایت نه لېرې وي.

۱۳- په تصمیم نیولو کې چټک وي.

۱٤- په اقدام کولو کې چټک وي او موخو ته د رسېدو لارې ته دوام ورکړي.

۱٥- د انتقاد ظرفیت ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱٦- مشر باید خپل مسؤولیت وپېژني او پوه شي چې رهبري یو لوی امانت دی، ده ته ور په غاړه دی او د هغه ځواب ورکوونکی دی

۱۷- رهبر باید داسې ځانګړتیاوې ولري چې یوازې په ده پورې تړاو ولري، ترڅو وکولای شي د یوې مشرۍ ترلاسه کړي.

آیا پوهیږئ د مشرتوب څو طریقې موجودې دي؟

ټولنپوهانو په ډله کې د متقابل عمل څېړنې په ترڅ کې د مشرۍ درې ډولونه پېژندلي دي:

د خلکو مشر، مطلقه مشر، بې قیدوبنده مشر.

۱- **د موکرات مشر**: د موکرات مشر د ډلې موخوته د رسېدو لپاره د ډلې نظریات او وړاندیزونه د خپلو چارو اساس ګڼي، تصمیم نیول به د ډله ییز توافق پر بنسټ وي، د مشر دنده د ډلې د عمومي تګ لارې د ټاکلو په برخه کې د ډلې د غړو هڅول او مرسته ده. د کاروېش خپله غړو ته پرېښودل کېږي او هر څوک په خپلواکه توګه له هر چا سره چې وغواړي کولی شي کار وکړي. مشر د ګروپ یو مسؤول غړی او د کارونو په سرته رسولو کې ګډون لري. دا ډول مشر په بحراني وختونو کې لږ بریالیتوب لري، خو د ټولنې او ډلې د دوام او سمون د تضمین په اړه د مطلقې رهبرۍ په پرتله له ډېر ګټور توب او مؤثریت نه برخمن دی. نوموړي مشران د ډله ییز تصمیم نیولو په برخه کې د ګروپ د غړو ګډون ته ډېر ارزښت ورکوي.

۲- **مطلقه مشر**: په دې ډول مشرۍ کې د ډلې د فعالیت او چارو د سرته رسولو تصمیم د مشر په خوښه نیول کېږي. د هر چا چارې او همدارنګه له هر چا سره مرسته مشر ټاکي. نوموړی په ډله کې په خپله خوښه تصمیم نیسي. په ډله ییزو چارو او فعالیتونو کې برخه نه اخلي.

دا ډول مشري د ډلې د ډېرو غړو د منلو وړنه ده. دا ډول مشرتوب د ډلې یا ټولنې د غړو د موخو، مقرراتو او کړو وړو ټاکونکی دی. دا ډول مشري کولی شو په وسلوالو ځواکونو، دیکتاتوري حکومتونو، صنعتي او سوداګریزو تشکیلاتو، او په پلار سالارو کورنیو کې ومومو.

د پورتنیو مطالبو د بیان پر بنسټ او د ډلې د غړو په مرسته د څلورو مطلقه مشرانو نومونه واخلئ.

۳- **بې قیدو بنده مشري**: په دې ډول مشرۍ کې مشر بې قیده دی او په اداره کې د ډلې د سمون په اړه ډېره لږه پاملرنه لري- وګړي د کار د سرته رسولو په انتخابٍ کې کاملاً خپلواک دي.

د مشر رفتار او کردار د ډلې له غړو سره دوستانه دی او معمولاً د غړو د کړو وړو صفت او یا پرې نیوکه نه کوي.

له پورته مطالبو څخه څه ناڅه د ډلې د مشرۍ په اړه پوه شوئ او دا مو زده کړل چې په یوه ډله کې مرسته او د مسؤولیت احساس اړین دی. همدارنګه اړینه ده چې هره ډله خپل ځان ته یو رهبر ولري، د دې لپاره چې د ګروپ چارې په ښه توګه سرته ورسیږي، د ګروپ غړي باید د رهبر یاد خپل مشر پیروي وکړي.

رهبر هم د ګروپ له غړو سره په مشوره کولو کې د ټولو لپاره یو د دوستۍ چاپېریال جوړوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- مشر تعریف او له یو مثال سره یې واضح کړئ.
۲- مشري تعریف کړئ او د مشرۍ یوځو نمونې وښایاست.
۳- د مشرۍ ټاکنه څرنګه رامنځ ته کیږي، لنډ معلومات ورکړئ.
٤- د مشر غوره صفتونه بیان کړئ.
٥- د مشرۍ څو ډوله لاري موجودې دي، په لنډه توګه یې توضیح کړئ.

کورنۍ دنده

دموکرات مشر له مطلقه مشر سره پرتله کړئ، توپیرونه یې ولیکئ او د ټولګي پر وړاندې یې ولولئ.

د دویم څپرکي لنډیز

۱- ډله د هغو خلکو له مجموعې نه جوړه ده چې د ګډو خصوصیاتو لرونکي دي او له یو بل سره ګډې ټولنیزې متقابلې اړیکې یا متقابل عمل ولري او دا اړیکې تر یوه حده منظمې او دوامداره وي.

۲- ګڼه ګوڼه: د ډیرو خلکو څخه عبارت دی چې د هغوی متقابلې اړیکې مؤقتي او لنډ مهالې وي، هغوی ځانګړې او معلوم فعالیتونه نه لري، وروسته له هغه کاره چې د هغې لپاره راغونډ شوي وو، بېرته خپریږي.

۳- ټولنیزه ټولګه: هغه ډله بندي ده چې افراد په کې د ځانګړو خصوصیاتو له مخې ګډون لري، لکه: یو ډول شغل یا د مساوي عایداتو کچه.

۴-خلک ځکه د ډلې غړیتوب لاس ته راوړي چې د هغوی اروا یې او ټولنیزې اړتیاوې، لکه: د ډلې د غړیتوب درلودل، د پاملرنې او یا د مینې او محبت ور ګرځېدل پوره کوي.

۵- د دوستانو په ډلې کې غړیتوب د احساس له مخې تشکل مومي او غړیتوب د کورنۍ په ډله کې د عواطفو له مخې جوړیږي.

٦- هغه کس چې په ډله کې د تصمیم نیولو توان او د پرګنو د باور لومړیتوب لري، مشر یا رهبر ورته وایي. هغه کس ته چې په طبیعي ډول او د وړتیا په ښودلو سره د ډلې اداره په لاس کې ونیسي د ډلې اړتیاوې پوره کړي، هغوی ته ګټور تمام شي او هغوی خپلو موخو ته ورسوي د ډلې مشر بلل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

ټولنيز بنسټونه

په دې څپرکي کې لاندې لوستونه لولئ:

۱- ټولنيز بنسټ

۲- ټولنيز بنسټ

۳- ټولنيز بنسټ

۴- د بنسټونو متقابلې اړيکې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي موخې

زده کوونکي به د دې څپرکي په پای کې وکولای شي چې:

• ټولنیز بنسټ تعریف او د ټولنیز بنسټ له ماهیت سره اشناشي.
• د غوره ټولنیزو بنسټونو لېست جوړ او لومړي او دوهم بنسټونه توضیح کړای شي.
• د ټولنیزو بنسټونو غوره کړه وړه توضیح کړای شي.
• د ټولنیزو بنسټونو متقابلې اړیکې و پېژني.
• د هغه رول په هکله چې په خپل اړوند ټولنیز بنسټ کې یې لري، مثبت ذهنیت پیدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز بنسټ (نهاد) (۱)

په تېر لوست کې مو ولوستل چې موږ د هر ډول ژوند کولو لپاره په ګروپ کې غږېتوب ته اړتيا لرو. همدا رنګه انسان استوګنځي، خوړو، کاليو، کار، زده کړې، امنيت، محبت او ... ته اړتيا لري او د خپلو اړتياوو د پوره کولو لپاره يې له پخوا نه تر اوسه له مختلفو لارو څخه استفاده کړې ده. د دې مطلب په نظر کې نيولوسره:

- آيا ويلای شئ د دې اړتياو پوره کول څنګه او له کومې لارې څخه سرته رسېدای شي؟

بنسټ هغه دوامداره اړيکې دي چې د اړتياوو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلي دي.

د دې لپاره چې هره ټولنه وکولی شي ژوند ته دوام ورکړي، بايد خپلې مختلفې ارتياوي پوره او له منځه يوسي. د تاريخ په اوږدوکې د دې ارتياو د پوره کولو لپاره اړيکې منځ ته راغلي، جوړښت يې موندلی او دوام يې پيداکړی دی چې هغو ته بنسټ وايي.

د بنسټ اصطلاح (Social Institution) له معادل څخه چې په لاتيني ژبه کې مستقر کېدلو، جوړولو او تثبيتولو په معنا ده اخيستل شوې ده.

د انستيتوت (Institute) کلمه د يوناني ريښې (Institutor) نه اخيستل شوې ده چې د بنسټ او بنياد معنا ورکوي او د انتخابولو او ځای پر ځای کولو په معنا هم را غلې ده. د مؤسسې، مکتب او يا هغو ځايونو په معنا هم راغلې ده چې هلته خلک د لوړو تحصيلاتو په زده کړه بوخت دي. په فرانسوي ژبه کې دا اصطلاح ديو اورګانيزم او يا يو ډول ټولنيز سازمان لپاره په کاريږي.

په دري ژبه کې نهاد د نهادن له کلمې نه مشتق شوې دی چې ډول ډول معناوې لري، لکه: ثبات، استحکام، اصل، ريښه، روش، قانون، اساس، بنياد، قرار، سنت او داسې نور او په پښتو ژبه کې د بنسټ او بنياد معنا لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چیرته ټولنه د پایښت او دوام غوښتونکې وي باید د هغې اساسي اړتیاوې پوره شي. د بېلګې په توګه: کوچنیان باید تر پالنې لاندې ونیول شي چې وده وکړي، فرهنګي اطلاعات باید له یو نسل نه بل نسل ته انتقال شي، د ټولنې ارزښتونو او قواعدو ته باید درناوی وشي ترڅو ښه ټولنیز نظم منځ ته راشي، توکي او خدمتونه باید تولید او ووېشل شي. نو له دې کبله ویلی شو چې ټولنیز بنسټ یعنې هغه دوامداره اړیکې دي چې اړتیاوې لیرې کوي. هره ټولنه د وخت په اوږدو کې د اساسي اړتیاو د پوره کولو لپاره په منظمو او پیچلیو اقدامونو لاس پورې کوي. دا ډول کړه وړه د ټولنې د پایښت او بقا د اړتیاوو له کبله منځ ته راځي او دوام پیدا کوي. خو دا اړتیاوې په ټولو ټولنو کې یو ډول نه دي. دا جوته ده چې اړتیا نه وي بنسټ منځ ته نه راځي او دوام نه کوي، د بېلګې په توګه:

• کورنۍ او واده داسې بنسټ دی چې د وګړو ژوند او شتون په هغې پورې تړلی دی او د کورنۍ د ټولو چارو سمون ورکوونکی دی. د کوچنیانو د روزنې، پالنې له دندې نه علاوه د بشر د پایښت لامل ګرځي. نورې ډېرې دندې لکه: اقتصادي فعالیتونه، ښوونه او روزنه، ټولنیز کول او نور هم پر غاړه لري.

• دا ضروري وه چې د پخوانیو خلکو فرهنګي میراث را تلونکو نسلونو ته انتقال شي، د همدې مقصد لپاره د ښوونې او روزنې بنسټ منځ ته راغلی دی.

• ټولنه نظم ته اړتیا لري او لازمه ده چې عمومي چارې یې سمون او نظم پیدا کړي له دې کبله سیاسي بنسټ منځ ته راغی.

• ټولنې اړتیا درلودله چې د وګړو اړیکې مشخصې او جوتې شي. د دې لپاره حقوقي بنسټ جوړ شوی دی او داسې نور.

پرتله یې کړئ

- د انسانانو په اړتیاوو کې کوم توپیرونه وینئ؟
- آیا پوهیږئ د لرغوني عصر د انسانانو او اوسنیو انسانانو د اړتیاوو پوره کولو په لارو کې کوم توپیرونه موجود دي؟

څرنګه چې بېلابېل بنسټونه د انسانانو د اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راځي، دا اړتیاوې کولی شو د اهمیت له نظره په دوو ډلو ووېشو:

• **لومړۍ درجه اړتیاوې**: هغه اړتیاوې دي چې له هغو پرته د انسان ژوند نا ممکن وي، لکه خوراک، پوشاک، اوبه، استوګنځی او نور.

• **دوهمه درجه اړتیاوې**: هغه اړتیاوې چې د ټولنې له موجودیت سره تړاولري او له هغو پرته په ټولنه کې ژوند کول نا ممکن دی، لکه: ښوونه، روزنه، ټولنیز نظم او سمون، سیاست،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دين او داسې نور.

که موږ د انسانانو او ټولنو تاريخ ته نظر واچوو، نو د نفوس د ودې، د کارويش او د ټولنې د مختلفو برخو د تفکيک کولو له جريان سره مخامخ کېږو. ښځه او نارينه د فطري او جنسي اړيکو له کبله سره واده کوي او د هغه په پايله کې يو شمير کوچنيان منځ ته راځي چې د دوی دا واده د انسانانو د ډېرښت د نفوس د زياتوالي او د انساني ټولګيو د واحدونو، لکه: قبيله، ډله او لويو او ورو ټولنو د منځ ته راتلو لامل کېږي. لومړنيو انسانانو يوازې له ښځې او بچيانو سره ژوند کاوه، خپلې مادي اړتياوې به يې د ښکار، زراعت او د ساده کورونو او وسايلو په ذريعه پوره کولې، خو د خلکو او نفوس د زياتوالي له امله انسان په لويو ډلو کې نورو مرستو ته اړتيا پيداکوي. د لويو ډلو په اساسي برخو کې چې بايد د انسانانو اړتياوې پوره شوي وای د کار ټولنيز ويش منځ ته راځي، د بېلګې په توګه:

- د کارويش د ښکار، زراعت او دکور جوړولو د وسايلو په برخه کې.
- د کارويش له ګټو څخه د دفاع او ساتنې او د حيواناتو او انسانانو د حملو له ګواښ سره د مقابلې د طريقو لپاره.
- د کوچنيانو د ښوونې طريقې په هغو برخو کې چې د هغوی د راتلونکي ژوند لپاره ضروري دي.

د دې ټولنيز و اړيکو په هره برخه کې، يو لړ قواعد او قاعدې منځ ته راځي چې ورو ورو تثبيت او پوره کېږي چې په منظمه او سمون ورکړ شوې توګه اړوندو موخو او د اړتياوو د پوره کولو لپاره عمل کوي. د بيلګې په توګه: انسان ډير ژر متوجه شو چې هغه تجربې او پوهه يې چې د ژوند په اوږدو کې لاس ته راوړې ده نه بايد له ده سره يو ځای په ګور کې تر خاورو لاندې شي چې بيا يې اولادونه له صفر نه پيل کړي، نود دې پوهې د ليږدولو اقدام يې وکړ او کله چې ورته جوته شوه، د ټولو انسانانو او ګروپونو برياليتوب د هغو په پوهې پورې اړه لري نو هغه يې ورځ تر ورځې ډېره ښه او په منظم ډول تعقيب کړه.

- د کار د ويش په چوکاټ کې به يو شخص د ښوونکي په نامه د کوچنيانو لپاره ګمارل کيده چې دنده يې يوازې کوچنيانو ته زده کړه وه او عالم شخص ته ځانګړې درناوی کيده. په دې ډول په هره ټولنه کې ورو ورو ښوونه او روزنه له مشخصو او معلومو قواعدو سره منځ ته راغله.
- همدا رنګه د کار له ويش نه راکړه ورکړه، جنس په جنس تبادله، په بازارونو او د خلکو د راټوليدو په ځايونو کې، په تدريج سره د پيسو، بانکي سيستم او بالاخره د اقتصاد بنسټ منځ ته راغی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

• همدارنگه د کار د وېش په پایله کې د ټولنې د ګټو د دفاع او ساتنې په برخه کې امنیتي بنسټونه، نظامي ځواکونه، د عبادت کولو لپاره د مذهب بنسټ او د توکو او وسایلو جوړولو وروسته ورو ورو صنعت منځ ته راغی. انسان له هغې ورځې نه چې ژوند یې پیل کړی دی، په چارو او کړو وړو یې لاس پورې کړ، د وخت او زمان په اوږدو کې په دې پوه شو چې د زده کړې او پوهې لاس ته راوړلو لپاره کومې لارې، طریقې او سلوک منطقي او ګټور دی. په پایله کې یولړ چارې او کړه چې د ژوند کولو لپاره خورا ښه او مناسب وو، ورو ورو یې په دود او دستور کې ځای ونیو چې د بنسټونو جوړوونکي دي. له پورتنیو ذکر شوو مطالبونه داسې پایله اخلو چې بنسټ د ټولنیزو اړیکو یو سازمان ورکړ شوی او منظم نظام دی چې ځینې عام ارزښتونه، ګډ جریانونه په ځان کې رانغاړي او ځینو اساسي اړتیاوو ته د ځواب ورکولو لپاره منځ ته راغلی دی.

د لوست تکرار

• ....
• ....
• ....
• ....
• ....

پوښتنې

۱- څرنګه چې مو ولوستل: ټولنه د پایښت او دوام غوښتونکې ده، باید د هغې اساسي اړتیاوې پوره شي، دا اړتیاوې کومې دي؟ نوم یې واخلئ.

۲- په لاندې لیکل شویو نومونو کې کوم یو ټولنیز بنسټ نه دی؟

الف: کورنۍ ب: ښوونځی ج: بانک د: د دوستانو مجلس

۳- د پخوانیو خلکو د فرهنګي میراث لېږد اوسنیو نسلونو ته د کوم بنسټ له لارې سرته رسیږي؟

٤- لاندې جملې بشپړې کړئ.

د دې لپاره چې هره ټولنه و کولی شي خپل ژوند ته دوام ورکړي باید..................... پوره کړي. د تاریخ په اوږدو کې د دې.................. د پوره کولو لپاره............ جوړ بنسټ یې موندلی او دوام یې پیدا کړی دی چې هغه ته بنسټ وایې.

٥- اړتیاوې د درجې او کچې له نظره په څو ډولونو وېشل شوې دي؟

کورنی دنده

ښوونځی چې د ښوونې یو بنسټ دی، د کومو اړتیاو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلی دی؟ د دې سؤال ځواب په کور کې ولیکئ او بیا یې په ټولګي کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز بنسټ (۲)

خبرې پرې وکړئ

تاسو چې د يوې کورنۍ غړي ياست:
د دې لپاره چې په ډاډ سره ژوند و کړئ، امنيت ته اړتيا لرئ، د پوهې لپاره ښوونې او روزنې ته اړتيا لرئ، کله چې نا روغه شئ درملنې او علاج ته اړتيا لرئ. ايا دا ټولې اړتياوې يوازې يوه اداره پوره کوي؟
او که ځواب مو نه وي، ايا کولی شئ هغه بنسټونه چې دا اړتياوې پوره کوي، نومونه يې واخلئ؟

څرنګه چې په تېرو لوستونو کې مو زده کړل، ټولنيز بنسټونه د ټولنيزو اړتياوو له امله منځ ته راځي چې دا اړتياوې په دوه برخو: اصلي او فرعي باندې وېشل کېږي. همدا رنګه کولی شو ټولنيز بنسټونه په لومړنيو او دويمه درجه بنسټونو ووېشو. لومړي بنسټونه عمومي او نړيوال دي او ويلی شو چې تقريباً په هر عصر او زمان، په هره ټولنه کې شته او زيات دوام او پايښت لري. لومړني پنځه ګوني ټولنيز بنسټونه دا دي: د کورنۍ بنسټ، د ښوونې او روزنې بنسټ، د سياست او اقتصاد بنسټ او د دين بنسټ. دويمه درجه بنسټونه تر هغه وخته چې اړتيا ورته موجوده وي دوام پيدا کوي او کله چې اړتيا له منځه لاړه شي، ورو ورو او يا په چټکتيا سره له منځه ځي. د دويمې درجې بنسټونو له جملې نه کولی شو د بانکدارۍ بنسټ، د علم او ټکنالوژۍ بنسټ، د روغتيا او درملنې بنسټ ته اشاره وکړو. په دې لوست کې به په هر يو بنسټ رڼا واچول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کورنۍ بنسټ

ګرانو زده کوونکو تاسې هر یو په کورنۍ کې نړۍ ته سترګې غړولي دي، د کورنۍ په غېږ کې د کورنۍ د لویانو او خپلوانو تر پالنې او ساتنې لاندې روزل شوي او له ټولنیز ژوند سره آشنا شوي یاست. کېدای شي چې تاسې هم یو وخت د کورنۍ جوړولو اقدام وکړئ.

کولای شوچې کورنۍ داسې تعریف کړو: کورنۍ د هغو وګړو ډله ده چې د خپلوۍ د اړیکو په تړاو یې په مستقیمه توګه پیوند موندلی او د هغې لویان د کوچنیانو د پالنې او ساتنې مسئوولیت پر غاړه لري. کورنۍ د ټولنې یو بنسټیز واحد دی چې د انسانانو له خلقت او پیدایښت سره په یوه وخت پیدا شوی دی. کورنۍ او واده کول د ژوند او انساني نسل د بقا لامل کېږي. په واقعیت کې د نسل نوي کېدل په همدې کورنۍ کې رامنځ ته کېږي. له همدې کبله ده چې په مختلفو ادیانو او ټولنوکې کورنۍ ته زیات اهمیت ورکول کېږي. کورنۍ ته معمولاً د ټولنې اصلي بنسټ ویل کېږي. د دې بنسټ اهمیت له دې کبله دی چې د نسل د نوي کیدو، ټولنې ته د وګړو د منلو (ټولنیز کولو) دنده په غاړه لري او په ټولو ټولنو کې لیدل کېږي. انساني کورنۍ یوازې د نسل زیاتوالی په غاړه نه لري، بلکې په هغې کې د شخصیت وده او د ماشومانو ټولنیز کول هم په نظر کې دي. په یوه انساني کورنۍ کې دیني او اخلاقي قوانین، ډېر لوړ عواطف او احساسات موجود دي. څرنګه چې د انسان د ژوند لومړني کلونه د کورنۍ په چاپېریال کې تېرېږي او په دې دوره کې د هغه د شخصیت بنسټونه ایښودل کېږي. هغه ارزښتونه او کړه وړه چې ماشوم یې د کوچنیوالي په پړاو کې له کورنۍ څخه زده کوي پر هغه باندې ډېر اغېز کوي چې د کوچني په تصمیم نیولو او د هغه د ژوند د بهیر په راتلونکي کې ډېر اهمیت لري چې اغېز به یې د عمر تر آخره پاتې کېږي.

د ښوونې او روزنې بنسټ

د ښوونې او روزنې بنسټ د ښوونې او روزنې په برخې پورې اړه لري چې د انسانانو د دې برخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلی دی، نو اوس ووایاست چې:

- ستاسې په نظر ښوونه او روزنه د انسانانو په ژوند کې څه اهمیت لري؟

ښوونه او روزنه په ټوله بشري ټولنه کې یو له با اصولو فعالیتونو څخه شمېرل کېږي، ځکه د هرې ټولنې شتون، ځوان نسل ته د فرهنګي میراث په لیږد پورې تړاولري، ترڅو هغوی د ټولنې له قواعدو او ارزښتونو سره سم تربیه شي او له هغو سره سم چلند وکړي.

د ښوونې او روزنې بنسټ د نورو ټولو ټولنیزو بنسټونو په څیر له یو ټاکلي جوړښت نه برخمن دی او ددې لپاره چې وکولای شي خپلې دندې او کړنې سرته ورسوي، د پلانونو، اصولو، ظوابطو او ځانګړو مقرراتو پیروي کوي. دې بنسټ ډېر شمېر سازمانونه او تشکیلات منځ ته راوړي دي چې وړوکتونونه، ښونځي، پوهنتونونه، د لویانو ښونځي، مدرسې، د داخل خدمت ښوونه، آزاد پوهنتونونه، تګ لارې، پروګرامونه، میتودونه، د تدریس موډلونه، د ښوونکو ښوونیز پلانونه د زده کوونکو او مدیرانو فني او حرفوي ښوونه، ښوونیز تسهیلاتي وسایل، تجهیزات او داسې نورې یې ښکاره بېلګې دي. سربېره پردې د ټولنیزو رسنیو ټول وسایل لکه: راډیو، ټلویزیون، کتاب، ورځپاڼه او مجله، عکس، پوستر، شعرونه، قصې، حکایتونه، متلونه او روایات لنډه دا چې هر هغه شی چې په یو ډول نه یو ډول د افرادو په ښوونه او روزنه کې اغیزناك وي هم د ښوونیز او روزنیز نظام یوه برخه ګڼل کېږي. په یوه جمله کې دا چې ښوونه او روزنه له زانګو تر ګوره دوام لري. له همدې امله فرهنګي میراث له یوه نسل نه بل نسل ته انتقا لیږي. همیشه یو نوی شی په هغه ورزیاتیږي او شتمن کېږي. ښوونه او روزنه یوازې هغه بنسټ دی چې د ماهر او متخصص انساني ځواك روزنه یې پرغاړه ده او د اړوندو رولونو، ورتیاوو او روزنې له لارې هغوي په ټولنه کې د ژوند کولو لپاره چمتو کوي، مختلفو قومونو او د مختلفو فرهنګونو لرونکو خلکو ته چې په یوه هېواد کې ژوند کوي د یو واحد ښوونیز او روزنیز نظام د مطالبو او مفاهیمو انتقال یووالي او پیوستون رامنځ ته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي بنسټ

د يوې ټولنې مهمې او فوري اړتياوې د هغې ټولنې د خلكو د اساسي فزيولوژيكو ضرورتونو پوره كول دي. ټول انسانان د دې لپاره چې ژوندي پاتې شي كالوري، صحي اوبو، استوګنځي او كاليو ته اړتيا لري. هيڅ داسې ټولنه په نړۍ كې نشته چې نه ختمېدونكي اساسي سر چينې لكه: خواړه، پوښاك، اوبه، د كور او ساختمانونو د جوړولو مواد او وسايل په اختيار كې ولري.

له كوم ځايه چې دا سرچينې محدودې او كمې دي، نو هره ټولنه بايد د دې اساسي منابعو د توليد، ويش او مصرف لپاره له سمو او منظمو لارو او طريقو څخه كارواخلي. په دې ډول هره ټولنه بايد يو اقتصادي نظام جوړ كړي. اقتصادي بنسټ د كاليو(توكو) د توليد، وېش او د لګښت رول سرته رسوي او دانسانانو اقتصادي، غذايي او مصرفي اړتياوې پوره كوي.

سياسي بنسټ

ټولنيزو ډلو د خپلې بقا او د هوسا ژوند كولو لپاره د ټولنيز نظم او سمون لپاره ځينې لارې او طريقې رامنځ ته كړې دي. يعنې ټولې ټولنې بايد اصول او قواعد جوړكړي چې په اكثرو وختونو كې له دې قواعدو څخه د خلكو د اطاعت ضمانت وكړي. كه چيرته د ټولنې دا ضرورت پوره نه شي، خلك به د يو بل په حقونو سترګې پټې كړي او په ټولنه كې به د كړكېچ او بې نظمۍ لامل وګرځي.

په يقين سره چې مختلفې ټولنې د نظم راوستلو لپاره له بېلا بېلو لارو چارو څخه كار اخلي. لنډه دا چې هره ټولنه داسې يو نظام لري چې خلك د ټولنيزو قوانينو اطاعت ته متوجه كوي. دا رول او دنده سياسي بنسټ پر غاړه لري چې د ډېر اوږد تاريخ لرونكى بنسټ دى. دولت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې بنسټ ښکارندوی دی چې د خپل قدرت سلسله مراتب په ټولنه کې خپروي، د خلکو د چارو په سمون لاس پورې کوي او په ټولنه کې امنیت ساتي.

دیني بنسټ

مذهبي بنسټونه د مذهب په څرنګوالي پورې اړه لري او د انسانانو معنوي اړتیاوې پوره کوي.

د دین تعریف: د خدای (جَلَّ جَلاَلُه) د لارښوونو مجموعه ده چې د خپلواک انسان سره د فردي او ټولنیز ژوند په حدودو کې د ښې او سمې لارې په انتخاب کې مرسته کوي. له دې اصطلاح نه مقصد خدای (جَلَّ جَلاَلُه) ته د نژدېوالي سلوک غوره کول او په یوه ټاکل شوې لاره او قالب کې ژوند کول، د الله (جَلَّ جَلاَلُه)د حکمونو بشپړ اطاعت منل دي. په هر دین کې معمولاً دیني بنسټونه د روحانیونو او د دین د عالمانو تر رهبرۍ او مشرۍ لاندې وجود لري. دیني علما او روحانیون هغه کسان دي چې له دیني علومو او مناسکو سره اشنایي لري او مؤمنان په مختلفو طریقو(یعنې د احکامو، عقایدو د زده کړې او په مذهبي مراسمو کې ګډون او داسې نورو) سره د خدای (جَلَّ جَلاَلُه) اوامرو ته رهنمایي کوي. یعنې سړی باید وکولای شي د خپل مذهب مراسم او فرایض څرنګه چې په شریعت کې راغلي دي سرته ورسوي او په ټولنه کې هغه نظم او سمون چې هیله یې کیږي عملي شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست تکرار

• ....

• ....

• ....

• ....

• ....

پوښتنې

۱- کورنۍ کوم ډول ټولنیز بنسټ دی؟

۲- کورنۍ د خپلو غړو په وړاندې کوم مسئوولیتونه لري؟ اووه مسئوولیتونه یې په ګوته کړئ.

۳- اقتصادي بنسټ د ټولنې کومې اړتیاوې پوره کوي؟ درې اړتیاوې یې په ګوته کړئ.

٤- د فرهنګي میراث انتقال له یو نسل څخه بل نسل ته د کوم بنسټ له لارې سرته رسیږي. ؟

٥- د ټولنیز نظم ساتنه او د ټولنیزو قوانینو اطاعت ته د خلکو پام اړول د کوم بنسټ پر غاړه دي؟

٦- د دین بنسټ د انسان کومې اړتیاوې پوره کوي؟

کورنۍ دنده

د کورنۍ څو دندې چې په ټولنه کې یې لري، په خپلو کتابچو کې ولیکئ او بیا یې د ټولګي پر وړاندې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز بنسټ (۳)

خبرې پرې وکړئ

ټولنيز بېلابېل کړه وړه لکه، نېک او ښه کړه وړه، بد او نامناسب کړه وړه، لکه: غلا او داسې نور په یوه ټولنه کې ليدل کېږي.

۱- آيا داسې څوک يا منبع شته چې موږ ښو کارونو ته وهڅوي او له بدو کارونو څخه مو منع کړي؟

۲- آيا پوهېږئ د پنځه ګونو بنسټونو دندې په ټولنه کې کومې دي؟

په تېر درس کې مو ولوستل چې په هره ټولنه کې پنځه ټولنيز اصلي بنسټونه وجود لري. دا پنځه اصلي بنسټونه دا دي: د کورنۍ بنسټ، د ښوونې او روزنې بنسټ، اقتصادي بنسټ، سياسي بنسټ او مذهبي بنسټ. ټولنيز بنسټونه خپلو موخو ته د رسيدو لپاره بايد معلوم کړه وړه ولري.

په دې لوست کې به تاسې د دې بنسټونو په اړه معلومات پيدا کړئ چې څه کړه وړه لري او کومې چارې سرته رسوي.

د ټولنيزو بنسټونو کړه وړه

هر ټولنيز بنسټ ټاکلي او مشخص کړه وړه لري چې په یوډول نه یو ډول د هغه په ټينګښت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایښت کې اغېزناک دي. همدارنګه داسې اساسي او ځانګړې دندې موجودې دي چې هر بنسټ په جلا ډول له هغه څخه برخمن دی. هغه پراخې دندې چې په ټولو بنسټونو کې لیدل کېږي په لاندې ډول دي:

- بنسټونه په مختلفو مو قعیتونو کې د نېکو او ښو ټولنیزو کړو وړو بنې دانسان په اختیار کې ور کوي. د ټولنیز کېدو له لارې انسانانو ته د ښو کړو وړو لارښوونه کوي او له بدو کړو وړو څخه د ډډې کولو طریقې ورښيي. د بېلګې په توګه: په ښوونځي کې موږ ته دا را زده کېږي چې د ښوونځي د قوانینو پیروي وکړو، د مشرانو درناوی وکړو، له ټولګیوالو سره مرسته وکړو، د تقلب او د نورو پر حقوقو له تېري نه ډه ډه وکړو، د دیني مقدساتو او ارمانونو درناوی وکړو.

- ټولنیز بنسټ د فرد لپاره مختلف رولونه ټاکي. سم او معقول کړه وړه او رولونه انسانانو ته مشخص کوي. یعنې یو سړی مخکې له دې چې ځانته یوه دنده چې د هغه هیله لري وټاکې، کولای شي ځانته د مناسبې دندې د انتخاب تصمیم و نیسي. بنسټونه د ټولنې وګړو ته دا ورزده کوي چې د کړو وړو خو را ښه طریقه او لاره هغه لاره ده چې باثباته او د قانون سره سمه وي، د بېلګې په توګه: خلک په مذهبي بنسټ کې دغړیتوب له لارې د ټولنې باثباته او منل شوي ارزښتونه او عقیدې زده کوي. شرافت او ریښتینولي زده کوي. شرافت، رښتینولي له بې وزلو سره مرسته او د ټولنیز و مقرراتومراعاتول دا ټول د بنسټیزو منل شویو کړو وړو نمونې ګڼل کېږي.

بنسټونه د ټولنیزو کړو وړو په سمون لاس پورې کوي او د هغه نظارت کوي. د بېلګې په توګه: د یو نېستمن سړي لپاره غلا د دې لپاره مناسب کار نه چې دا کار د نورو په حق ظلم او تېری شمېرل کېږي او بل دا چې کیدای شي هغه کار د ده د بندي کیدو سبب شي. د دې پرځای چې د ټولنې له غوښتنو نه سترګې پټې کړي، ښه به دا وي چې یوې خیریه ځانګې او یا د کار لپاره کوم ځای ته ورشي.

یاد شوي پنځه بنسټونه هر یو د یوې ځانګړې موخې لپاره منځ ته راغلی دي او ځانګړې کړه وړه او دندې سرته رسوي چې په لاندې ډول دي:

د کورني بنسټ ځانګړې دندې (کړه وړه)

- د لومړني ټولنيز بنسټ په توګه د کورنی تنظیم او جوړښت.
- د انسانانو د یونسل د ځای ډکول د بل نسل له خوا.
- د کوچنیانو، بې وسو او سپین ږیرو پالنه او لاسنیونی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د چاپیریال له خطرونو څخه د وګړو ساتنه.
- د فردي تجربو د تر لاسه کولو لپاره د فرصتونو او امکاناتو برابرول، په فرد کې د روحي او اخلاقي ځواک وده او د کوچني د شخصیت اساسي جوړښت. د کوچني د اړتیاو پوره کول لکه: خواړه، پوښاک، استوګنځی، د امنیت احساس، مینه او داسې نور.
- د ټولنې له افرادو سره د پیوستون د حس پیدا کول.
- د ټولنیز ژوند د نن او سبا په اړه هیله مندۍ ایجادول.
- د کوچنیانو ټولنیز کول.
- د وراثت له لارو د وګړو د مقام او منزلت تثبیتول.
- د اقتصادي تولید او مصرف د اساسي برخې د واحد په توګه، د کورنۍ دغړو لپاره د امنیت رامنځ ته کول.

د ښوونې او روزنې د بنسټ ځانګړي کړه وړه

- د دندو د منلو لپاره د افرادو چمتو کول.
- د فرهنګي میراث د انتقال د وسیلې په توګه عمل کول.
- له مختلفو نقشونو او دندو سره د ټولنې د افرادو آشنا کول.
- د ځینو ټولنیزو نقشونو او دندو لپاره چې هیله یې لري، د وګړو چمتو کول.
- د علمي څېړنو له لارې په ټولنه کې د بدلون او پر مختګ راوستل.
- له ټولنیزو ارزښتونو سره د وګړو د تطابق د قدرت وده او د ټولنیزو اړیکو اسانتیا.

د مذهبي بنسټ ځانګړي کړه وړه دا دي:

- د اخلاقي هویت په موندلو کې له اشخاصو سره مرسته.
- د شخص د طبیعي او ټولنیز چاپېریال د بیان لپاره د تفسیرونو راوړل.
- د وګړو ټولنیز ټینګښت او ګروپي پیوستون.
- خلکو ته دا هیله ورکول چې خدای (جَلَّ جَلالُه) د بندګانو ژوند په دې نړۍ کې په مړینه نه ختموي، بلکې مړینه د تلپاتې او عادلانه ژوند پیل دی.

د اقتصادي بنسټ ځانګړي کړه وړه

- د ټولنې د وګړو د اړتیا وړ توکو او خدمتونو تولید.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د توکو او خدمتونو وېشل د اقتصادي صنايعو (کاراو تجهيزاتو) له وېشلو سره يوځای.
- د توکو او خدمتونو مصرفول.

د سياسي بنسټ ځانګړې کړه وړه

- د مقننه قوې له خوا د جوړ شوي قانون له لارې د قوانينو او مقرراتو بنسټيز کول.
- د تصويب شوي قانون پلي کول.
- د امنيت خوندي کول.
- په ټولنه کې د غړو ترمنځ د ستونزو او مخالفتو نو حل و فصل.
- د داسې خدمتونو لکه: روغتيا ته پاملرنه، هوساينه، ښوونه او داسې نور سرته رسول.
- د نورو ملکونو د تېري پر وړاندې د هېواد له اتباعو څخه حمايت او د خارجي ګواښونو پر وړاندې د ملت هوښيار ساتل.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- د کوچنيانو ټولنيز کول د کوم بنسټ دنده ده.

۲- د علمي څېړنو له لارې په ټولنه کې د بدلون او پرمختګ راوستل د کوم بنسټ په کړو وړو پورې اړه لري.

۳- په ټولنه کې د خلکو ترمنځ د ستونزو او مخالفتونو حل و فصل د کوم بنسټ په کړو وړو پورې اړه لري، ځواب يې په نښه کړئ.

الف: د کورنۍ بنسټ.

ب: د دين بنسټ.

ج: د سياست بنسټ.

د: د اقتصاد بنسټ.

کورنۍ دنده

تاسې په کومه موخه په ښوونځي کې شامل شوي ياست؟ څو دليلونه يې وليکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بنسټونو متقابلې اړیکې

خبرې پرې وکړئ

په تېرو لوستونو کې مو زده کړل چې په یوه ټولنه کې بنسټونه د خپلو دندو په سرته رسولو کې یو له بل سره تړلي دي او د هغو تر منځ نسبتاً پایداري اړیکې شته. د هر یو بنسټ کار د بل بنسټ د کار تکمیلوونکی دی. اوس ووایاست چې:

آیا بنسټونه کولای شي چې په خپلو کې له همغږۍ پرته یو له بل سره متقابلې اړیکې ولري او د خلکو ټولې اړتیاوې پوره کړي؟ په دې اړه بحث وکړئ.

په دې لوست کې تاسې د بنسټونو له متقابلو اړیکوسره آشنا کېږئ:

څرنګه چې ټول نهادونه یوه موخه لري چې هغه د خلکو د اړتیاوو پوره کول او پوره هوساینې ته د هغوی رسول دي، نو بنسټونه یو له بل سره تړلي دي. هېڅ بنسټ له بل بنسټ سره له اړیکو درلودلو څخه پرته نشي کولای خپل پایښت او شتون ته دوام ورکړي، ځکه هر یو په بل باندې هم اغیز کوي او هم اغیزمن کېږي. پنځه بنسټونه چې په تېر درس کې مو ولوستل یو له بل سره تړلي دي، د بېلګې په توګه:

واده او د کورنۍ ټینګښت د ټولنې په وده اغیز کوي او د ټولنې وده په ښوونې، روزنې او اقتصاد تاثیر لري. د دې لپاره چې د ټولنې کړه وړه اغیزناک وي د هغه بنسټیز نهادونه باید اغیزناک کړه وړه ولري. یو مناسب او ښه توازن باید د کورنۍ، اقتصاد، سیاست، مذهب او د ښوونې د نهادونو تر منځ موجود وي.

پوهېږو چې یو ماشین هغه مهال ښه کار کوي چې د هغه د پرزو او اجزا و تر منځ ښه همغږي مو جوده وي. یوه ټولنه هم کولی شي چې خپلې لارې ته په آسانۍ سره دوام ورکړي او خپلې موخې لاس ته راوړي چې ټول نهادونه په همغږۍ او یو موټي توب سره عمل وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ستاسي په فکر! کوم وخت ویلای شو چې په ټولنه کې نظم او همغږي موجوده ده؟ داسې فرض کړئ چې تاسې غواړئ د فوټبال د لوبې لیدلو ته لاړ شئ. د دې لپاره لومړی باید خپل ځان لوبغالي ته ورسوئ. که چیر ته:
- موټر چلونکی ترافیکي قوانین او مقررات مراعات کړي.
- د ترافیکو اداره په خپلو د ندو په ښه توګه عمل وکړي چې موټر چلوونکي په ښار کې په سمه توګه موټر وچلوي.
- ښاروالي خپل کار په ښه توګه سرته ورسوي ترڅو په سر کونوکې د موټر چلوونکیو لپاره ستونزه پیدا نه شي. نو تاسې کولی شئ په آرامه توګه لوبغالي ته ورسیږئ او همدا رنګه د ننوتلو ټکت واخلئ، پخپل ځای کښېنئ، مسابقه ووینئ او بیا په آرامی سره له لوبغالي څخه راووځئ او په موټر کې خپل کور ته لاړ شئ. لکه چې تاسې ولیدل د یوې مسابقې په کیدو کې مختلف بنسټونه شامل او یو له بل سره مرسته کوي. دا نهادونه د دندو د سرته رسولو په وخت کې باید له نورو نهادونو سره د همغږۍ تر څنګه نژدې پیوند او اړیکې ولري، ترڅو یوه مسابقه په ښه توګه اجراشي. له بلې خوا تر کومه ځایه چې نهادونه یو له بل سره نژدې پیوندونه او اړیکې لري یو د بل ودې او تایید ته لېوالتیا لري، ترڅو وکولی شي چې ټول په ټولنه کې اغیزناك واوسي. همدارنګه هر کله چې په یوه بنسټ کې بدلون راشي، نو له هغه سره جوخت په نورو بنسټونو کې هم تغییرات راځي. له دې کبله کله چې یو نهاد خپل ځیني کړه وړه له لاسه ورکوي او یا نوي کړه وړه لاس ته راوړي، نو لازمه ده چې په هغه بنسټ کې د ننه هم بدلونونه راشي، ترڅو هغه نهاد وکولی شي نوی کار سرته ورسوي.

فعالیت: ستاسې په آند که د یوې ټولنې ارمان د هغې ټولنې د اقتصاد رغونه وي، نو د اقتصاد بنسټ په یوازې ډول کولای شي چې نو موړې ټولنه هغې موخې ته ورسوي؟ په دې باره کې خبرې سره وکړئ.

هغه اړتیاوې چې نهادونه د هغو په بنسټ جوړشوي دي. د ټول ټولنیز نظام د اړتیاوو یوه برخه ده. هغه اړتیاوې چې یو ښوونځی د هغه پر اساس منځ ته راغلی، د هغو اړتیاوو یوه برخه ده چې د هغه پر اساس د ښوونې او روزنې بنسټ منځ ته راغلی. له دې کبله دا ټول نهادونه په عمومي توګه د ټولنیزو اړتیاوو د پوره کولو خوا ته ځي. نو ویلې شو چې هر کله د ټولنې ارمان د اقتصاد وده لوړې کچې ته رسول وي، نو باید ټول ټولنیز بنسټونه له دې موخې سره متناسب عمل وکړي یعنې:

- د ښوونې په بنسټ کې د وړتیاوو د لوړولو لپاره باید انضباط، ډېرکار، کمه طمعه او قانع

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیدل او د سلسله مراتب مراعاتول په دوامداره توګه زده کوونکو ته ورزده شي.

- د ډله ییزو رسنیو وسایل باید ګټور او ښوونیز پروګرامونه خپاره کړي.
- اداري نهاد داسې جوړ شي چې یوازې باید ښه کارکوونکي، د کار اهل او منظم افراد په هغې کې کار وکړای شي.
- په سیاسي بنسټ کې سیاستوال باید ساده او بې الایشه ژوند ولري او هغه پروګرامونه چې د هېواد د اداري لپاره جوړېږي باید ټول په دې موخه تنظیم شوي وي.
- اقتصادي بنسټ په تولید او توزیع کې له همدې موخې سره متناسب عمل وکړي. په دې شرایطو کې دا ټولنه کولی شي خپله موخه یعنې د اقتصادي ودې لوړې کچې ته رسېدل عملي کړي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- آیا ټولنیز بنسټ په یوازې توګه او له نورو بنسټونو سره له اړیکو پرته کولی شي د ټولنې ډول ډول اړتیاوې پوره کړي؟

۲- آیا اقتصادي ناورین په یوه هېواد کې یوازې پر اقتصادي بنسټ اغېز کوي، که په نورو ټولنیزو بنسټونو هم اغېز لري؟

۳- که چېرته په یوه بنسټ کې بدلون راشي. آیا په نورو بنسټونو کې هم تغییر راځي؟ د یو مثال په وسیله یې واضح کړئ.

٤- د اقتصاد او د ښوونیزو بنسټونو تر منځه د اړیکو یو څو بیلګې ولیکئ.

کورنۍ دنده

که چېرته وغواړئ د الوتکې په ذریعه د هېواد کوم ولایت ته سفر وکړئ باید د دې سفر سرته رسولو لپاره له کومو بنسټونو سره اړیکې ونیسئ؟ د دې سوال ځواب په کتابچو کې ولیکئ او بیا یې د زده کوونکو پر وړاندې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دریم ځپرکي لنډیز

• هره ټولنه د دې لپاره چې خپل شتون ته دوام ورکړي، باید بېلابېلې اړتیاوې یې پوره شي. د تاریخ په اوږدو کې د دې اړتیاوو د پوره کولو لپاره اړیکې رامنځ ته شوي او دوام یې پیداکړی چې هغې ته ټولنیز بنسټ وایي.

• کولی شو چې ټولنیز بنسټونه په دوه لومړنیو او دویمو ډلو باندې وویشو، لومړي بنسټونه عمومي او جهاني دي او تقریباً ویلي شو چې په ټولو ټولنو کې پیدا کېږي او د ډېر دوام او ثبات لرونکي دي. پنځه ټولنیز لومړني بنسټونه دا دي: د کورنۍ، د ښوونې او روزنې، د دین، اقتصاد او سیاست بنسټونه.

•دویم درجه بنسټونه چې د ټولنې د دوام لپاره ورته اړتیا لیدل کېږي او کله چې دا اړتیاوې لیرې شي، ورو ورو او یا دفعتاً له منځه ځي. د دویمو بنسټونو له جملې کولی شو بانکدارۍ، علم، ټکنالوژۍ او درملنې ته اشاره وکړو.

• کورنۍ د خلکو یوه ډله ده چې د خپلوۍ د اړیکو سره مستقیماً تړاو لري او د هغې لویان د کوچنیانو د پالنې مسئوولیت لري.

• ښوونه او روزنه یوازې هغه بنسټ دی چې د متخصص او ماهر ځواک وده پر غاړه لري او د زده کړې له لارې هغوی په ټولنه کې ژوند کولو ته چمتو کوي.

• هره ټولنه یو اقتصادي نظام لري او اقتصادي بنسټ دی چې د تولید، توزیع او د توکو د مصرف جریان تنظیموي او د انسانانو اقتصادي، غذایي او مصرفي اړتیاوې پوره کوي.

• هره ټولنه د یو نظام لرونکې ده چې خلک د قوانینو اطاعت ته متوجه کوي او دا رول سیاسي بنسټ سرته رسوي چې په ټولنه کې د نظم او سمون دنده پر غاړ لري چې دولت د دې بنسټ کارندوی دی.

• پوهېږو چې یو ماشین هغه وخت ښه کارکوي چې د پرزو او اجزاو ترمنځ یې همغږي او نظم موجود وي. یوه ټولنه هم هغه وخت کولی شي په آرامۍ سره خپلې لارې ته دوام ورکړي او خپلو موخو ته ورسیږي چې ټول بنسټونه په همغږۍ او یو موټیتوب عمل وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلورم څپرکی

پراختیا(توسعه)

په دې څپرکي کې لاندې لوستونه لولئ:

۱- پراختیا څه ته وايي؟

۲- فرهنګي پراختیا.

۳- ټولنیزه- سیاسي پراختیا.

۴- اقتصادي پراختیا.

۵- د پراختیا او د بېرته پاتېوالي عوامل.

۶- پراختیا او د ژوند چاپېریال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي موخې

زده کوونکي به د دې څپرکي په پای کې:

- د پر اختیا په مفهوم پوه شي.
- د پر اختیا برخې و پیژني.
- د فرهنګي پر اختیا په اړه معلومات لاس ته راوړي.
- د ټولنیزې او سیاسي پر اختیا په اړه معلومات پیدا کړي.
- د اقتصادي پر اختیا د برخو په اړه معلومات پیدا کړي.
- د پراختیا او د وروسته پاتېوالي د علت او عواملو د څېړنې او تحلیل وړتیا پیداکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراختیاځه ته وایي؟

په تېر درس کې مو ولوستل چې د تاریخ په اوږدو کې د انسانانو د اړتیاوو پوره کولو لپاره اړیکې پیدا شوي او ادامه یې پیدا کړې ده چې هغو ته ټولنیز بنسټ وایي. په دې څپرکي کې به تاسې ولولئ چې دې موخې ته رسېدل د هر ملت او ټولنې هیله او ارمان دی.

خبرې پرې وکړئ

تاسې د(پراختیا، ودې او صنعتي کېدل) اصطلاحات په ژوندکې ډېر اورېدلي دي او له هغو سره آشنا یاست، اوس ووایاست چې:

- پراختیا څه ته وایي؟ پر اختیا ته رسیدل کوم وضعیت او ځانګړو شرایطو ته ویل کېږي؟

پراختیا د ډېرو هېوادو لپاره یوه ارماني موخه ده. ټول وروسته پاتې هېوادونه هیله لري چې خپل مادي، انساني، معنوي توان او ظرفیتونه لوړ کړي او د انساني، اقتصادي، سیاسي، اجتماعي، فرهنګي او اداري ظرفیتونو او وړتیاوو له پلوه یو ځواکمن دولت واوسي. د سالمو، متخصصو، باتدبیره او فعالو انسانانو درلودل او د پراخو بنسټیزو صنایعو، ارتباطي لارو، پرمختللې پست، بندرونو، د حمل او نقل مجهز وسایلو، صحي خدمتونو او د صنعتي نړۍ په کچه نوې ښوونې او روزنې او داسې نورو درلودل د مخ په ودې هېوادونو مطلوبه موخه او ارمان دی.

آیا پوهېږئ پراختیا، وده، صنعتي کېدل او بیارغونه څه شی دي؟ دوه اصطلاح ګانې وده او پراختیا زیاتره وخت د یوې معنا لپاره کاریږي چې دا سمه نه ده. وده یو اړخیزه معنا ورکوي او هغه د ټولنې د ثروت د ډېرښت کمیت راښیي او معمولاً په ځینو نښو نښانو، لکه: د سړي سر عاید باندې سنجول کېږي، خو پراختیا چې وروسته به هم ورته اشاره وشي د ټولنې د شتمنۍ د اندازې له ډېرښت سره سره، د ټولنېز، سیاسي، اقتصادي او فرهنګي نظام کیفي تغییر هم له ځانه سره لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

صنعتي کېدل د دوامدارې او مخ په زیاتیدونکې ګټې ورکولو په معنا دي چې د کار له قدرت، ځواك او د تخنیکي نوښتونو او منظمو کاري سازمانونو له ګټې اخیستلو نه لاس ته راځي. په دې توګه صنعتي کیدل د اقتصادي پراختیا یوه برخه ده.

د پراختیا اصلي معنا

پراختیا په لغت کې د تدریجي پرمختګ، ځواکمنۍ او حتی لویوالي خوا ته د ودې کولو په معنا ده. همدارنګه پراختیا د پراخوالي په معنا هم ده. پراختیا په لغت کې له پوښ نه راوتل دي او د بیارغونې له نظره پوښ (لفاف) هغه ترلې فرهنګي ټولنه او په هغې پورې اړوند ارزښتونه دي چې ټولنه باید پرمختګ ته د رسېدو په موخه له دې ترلې مرحلې څخه ووځي.

له دوهمې نړیوالې جګړې وروسته د پراختیا ادبیات په نړۍ کې مطرح شول او وده یې وکړه. **عالمانو او ټولنپوهانو پراختیا د هوساینې د موخو په لور د پرمختګ، له وروسته پاتې کیدو نه د لریوالې د فقر او بېکارۍ له منګلو نه خلاصون، د نابرابریو د کچې ټیټول، صنعتي کیدل، اړیکې او د داسې ټولنیز نظام جوړیدل بولي چې د عدالت او په روانو سیاسي چارو کې د خلکو پرګډون ولاړ وي.**

همدارنګه په دې څانګه کې د نظر خاوندانو د پراختیا په اړه په خپلو کتابونو او مقالو کې ځینې مطلبونه بیان کړي دي او پراختیا یې د ټولنې تېریدل له وروسته پاتې حالت څخه د پرمختګ حالت ته او د ټولنې حرکت له پخواني وضعیت نه د ښه او مناسب وضعیت خواته بللی دی چې دا حرکت ځانته اصول او معیارونه غواړي. لومړنی شی چې د سم حرکت موخې ته د رسېدو لپاره لازم دی، هغه پېژندنه، پلان درلودل او دا پلان او موخې باید په یو سم قالب کې منظم شوې وي. لنډه دا چې د سمې او مطلوبې ټولنې لپاره دا لاندیني نښې او معیارونه لازم دي:

۱- د ټولنې مشر باید فاسد او ظالم نه وي، ځکه که په ټولنه کې ظلم موجود وي بیا به حرکت منځ ته رانه شي.

۲- انسانان باید پر نفس باور ولري او تقلیدي فکر ونه لري.

۳- د انسان ښوونې او روزنې ته پاملرنه وشي.(د انسان روزنه)

سربېره پر دې چې پراختیا په خپل جوړښت کې د تولید او عاید د کچې لوړوالی لري، همدارنګه د ټولنیزو، اداري بنسټونو او د خلکو د عمومي افکارو او نظریاتو د جوړښت په اساسي بدلونونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې هم برخه لري. پراختیا په ځینو وختونو کې د خلکو رسوم، عادات، عقاید او دودونه هم له ځانه سره لري.

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

پراختیا ته رسیدل کومو شرایطو ته ویل کیږي؟ او د کومو اړخونو درلودونکې ده؟
د دې سوال ځواب به تاسې په دې لوست کې ومومئ.

د پراختیا ځانګړتیاوې

پراختیا په ساده ډول په ټولو ټولنو کې هغه وضعیت ته وایي چې لږ تر لږه درې شرطه یا موخې ولري.

لومړۍ موخه: هغو موادو او خدمتونو ته لاسرسی چې د انسانانو د ژوند کولو لپاره ضروري دي لکه: خواړه، پوښاک، استوګنځی، په دې برخه کې نه یوازې د دې موادو او توکو د کمیت او اندازې زیاتوالی په نظر کې دی، بلکې په عادلانه توګه د ټولنې فرد فرد ته باید توزیع او وویشل شي.

دویمه موخه: د ژوند د سطحې او معیارونو لوړېدل او له مادي او معنوي نعمتونو څخه د انسانانو ګټه پورته کول دي. لوړ عایدات، اغېزناکه درملنه، باکیفیته ښوونه، پوره امنیت او فرهنګي او انساني ارزښتونو ته پاملرنه چې د ژوند په پرمختګ کې مرسته کوي، په ملي او فردي کچه ډېر درناوی او عزت نفس منځ ته راوړي.

درېیمه موخه: په بشپړه توګه کیفي ماهیت لري، چې په ژوند کې د افرادو او ملتونو د ټاکنو او انتخابولو د لمنې پراخول، د افرادو د مدني حقونو لوړول، د فکر آزادي، د قانون په وړاندې برابری، د تبعیضونو له منځه وړل او د هر ډول قید، بند او مریتوب نه خلاصون او داسې نور دي.

د پراختیا ابعاد (اړخونه)

پراختیا یو پېچلی، مرکب او څو اړخیزه بهیر دی. دا بهیر هغه وخت تحقق پیدا کوي او عملي کیږي چې په ټولنیز جوړښت، د خلکو د عامه ذهنیت او ملي نهادونو کې اړونده تحقیقات سرته ورسیږی او د هغوی له څنګه اقتصادي ودې ته چټکتیا ورکړل شي، نا برابري کمه شي او د مطلق فقر جرړې وایستل شي.

دا بهیر نه یوازې د تولید زیاتوالي او پراختیا ته پاملرنه کوي، بلکې د تولید ښه والی او کیفیت هم په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظر کې لري. د يوې ټولنيزې پديدې په توګه داسې فکر کيده چې پراختيا يو اقتصادي جريان دی او د اقتصادي مطالعاتو په ساحه کې ځای لري. خو د ټولنيزې سياسي پراختيا په اړه ډېرو مطالعاتو وښودله چې اقتصادي وده يوازې د پراختيا يو اړخ دی او د دې پديدې نور اړخونه ټولنيز، سياسي، فرهنګي مخصوصاً د انساني ځواك عوامل تشکيلوي. پراختيا هغه وخت هر اړخيزه او دوامداره ده چې وکولی شي د ژوند ټولې برخې تر پوښښ لاندې راولي.

پراختيا د بدلون او تغيير بهير دی چې نه يوازې اقتصادي برخې، بلکې ټولنيز نظام، سياسي سازمان او فرهنګي ساحې له ځانه سره لري چې انساني کړو وړو ته په ټولنه کې وده ورکوي.

دوامداره او هر اړخيزه پراختيا اقتصادي، ټولنيزې، سياسي، فرهنګي او تکنالوژيکې خواوې لري چې په راتلونکو لوستونو کې د پراختيا په دې اړخونو پوره رڼا اچول شوې ده.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- د پراختيا موخې کومې دي؟ په لنډ ډول يې بيان کړئ.
۲- ايا پراختيا د اقتصادي ودې جريان دی او که اقتصادي وده يوازې د پراختيا يو اړخ دی؟
۳- يوې ښې ټولنې ته د تېريدو علامې او نښې کومې دي؟
٤- پراختيا تعريف کړئ.
٥- هغه هېوادونه چې د پراختيا په حالت کې دي کومې موخې بايد مخ ته بوځي چې پراختيا ته د رسېدلو هېوادونو سطحې ته ورسيږي؟
٦- سرې سرعايد او ملي ناخالص عايد څه شی دی؟

کورنۍ دنده

په هغه سيمه کې چې ژوند کوئ د ټولنيزې، اقتصادي، سياسي او فرهنګي پراختيا څو بېلګې وليکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګي پراختيا

په تېر لوست کې مو ولوستل چې دوامداره با ثباته او هر اړخيزه پراختيا ټولنيز، اقتصادي، سياسي او فرهنګي اړخونه لري. په دې لوست کې به له هغو اړخونو څخه فرهنګي پراختيا ولولئ.

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

لاندېنۍ پوښتنې په ځير سره ولولئ او خبرې پرې وکړئ.

١- ستاسې په فکر! د فرهنګي پراختيا معنا څه ده؟ او ولې فرهنګي پراختيا د اصلي او دوامدارې پراختيا بنسټ جوړوي؟

٢- فرهنګي پراختيا د يوه هېواد په ملي پراختيا کې څه رول لوبولی شي؟

اوس ډېر خلک په دې نظر دي چې د هر ډول پراختيا اساس فرهنګي پراختيا ده او له هغه ځايه چې د دولتونو اصلي موخه هر اړخيزې پراختيا ته رسېدل دي. د دې پراختيا بنسټ انسان (فرهنګي موجود) دی، له دې کبله د دوامدارې او حقيقي پراختيا زيربنا به هم فرهنګي پراختيا وي. فرهنګ د ټولنې بنسټ جوړوي او هره ټولنه څومره چې نوې هم وي د هغې دوام او پايښت په فرهنګي اصولو پورې تړاو لري چې د هغې ټولنې د افرادو هويت جوړوي. له دې امله په هره ټولنه کې هويت ورکوونکی رکن د هغې فرهنګي مخينه او فرهنګي زيرمې، آثار او

(c) ketabton.com: The Digital Library

شتمنئ دي. دې مطلب ته په پاملرنه او په همدې ټکي باندې په ټینګار سره د یو هېواد مشران او مسؤولان باید فرهنګ د اساسي ارکانو په جمله کې وشمېرى او هغه ته دې د موخو، اوږد مهاله او پراخو سیاستونو په جوړولو او پلي کولو کې ځانګړى مقام ورکړي. د هرې ټولنې فرهنګ، د ټکنالوژۍ د پرمختګ کچه، تولید، ښوونه، علم او خبر تیا (آګاهي) د ټولنیزې ودې د ځانګړې دورې ادبیات راښیي. پراختیا یوه حیاتي او ډېره مهمه اړتیا ده په دې شرط چې د ښوونې او روزنې، ګډون (مشارکت) او د انسان د اساسي اړتیاوو د پوره کولو او په ځانګړې توګه د فرهنګ ودې ته لاره هواره کړي. دلته دا پوښتنه پیدا کېږي چې:

څنګه کولی شو فرهنګي پراختیا پلې کړو؟

فرهنګي پراختیا له هغو مفاهیمو څخه ده چې د پراختیا د ټولو برخو لکه:د اقتصادي ټولنیزې او د سیاسي پراختیا په پر تله له زیاتو ارزښتونو څخه برخمنه وي چې د ټولنې د افرادو له غیر مادي اړتیاوو سره زیات سروکار لري.

د هرې ټولنې وروستۍ موخه ودې او پراختیا ته رسېدل دي. که ملي پراختیا ته رسېدل په هېواد کې پراختیا د لوړ ارمان په توګه په نظر کې ونیسو، له دې کبله سیاسي، ټولنیزه، اقتصادي او فرهنګي پراختیا د پراختیا بنسټیزې او اصلي ستنې بلل کیږي. په دې ټولو کې د فرهنګي پراختیا رول حساس او ځرګند بریښي. ځکه هېڅ ډول ټولنیز او سیاسي بدلون له مناسبو فرهنګي شرایطو او بنسټونو پرته ممکن نه دی. پراختیا د ملي او سیمه ییزو فرهنګي محصولاتو او لاسته راوړنو ساتنې ته اړتیا لري. ځکه چې فرهنګي لاس ته راوړنې د خپلواکې پراختیا لپاره ډاډمنې ضمانت کوونکې دي. ځکه چې فرهنګي هویت ځواکمنوي او د فرهنګي میراث په بنسټ د خلکو د نوښت او خبرتیا ځواک لوړوي، له دې امله هغه ځانګړتیاوې چې پورتنی تعریف یې فرهنګ، ټولنې او یو ټولنیزې ډلې ته ورکوي، نه شو کولای چې فرهنګ د پراختیا یو فرعي یا ښکلا ورکوونکې اړخ وبولو، بلکې هغه د ټولنې اصلي قدرت او ځواک ګڼل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاسې په فکر! خلک د ټولنې په وروسته پاتېوالي، پرمختګ او پراختیا کې څه رول لري؟

غیر فعاله او وروسته پاتې ټولنه د وروسته پاتې او غیر فعالو وګړو د شتون نښې نښانې دي او یوه خوځنده، پرمختللې او فعاله ټولنه د هغې ټولنې د وګړو د خوځښت، هوښیارۍ او تکړه توب نښې دي دا سمه ده چې وایي: د یوې ټولنې زوال د هغې ټولنې د وګړو له زوال څخه پیدا کېږي، لکه څرنګه چې د ټولنې د حرکت او خوځښت سیاست هم د ټولنې د وګړو د هڅو، خوځښت بلل کېږي.

انسانان د تاریخ په اوږدو کې نن ورځ له هر وخت نه لوړې او پرمختللې ټکنالوژۍ ته لاسرسی لري. دا د پاملرنې وړ ده چې د دې ټکنالوژۍ نه د ګټې اخیستلو په لړ کې د ولسي فرهنګ د ارزښتونو تبادله او درک په نظرکې ونیول شي. د دې ارزښتونو له پامه غورځول او نه پېژندل د ټولنې بې هویتي څرګندوي او ټولنه د زوال خواته بیایي. له همدې کبله د ټولو هېوادونو فرهنګي، تاریخي او طبیعي میراثونه د نړۍ د وګړو د فرهنګي ارزښتونو د سرچینو او معنوي لاسته راوړنو په توګه ګڼل کېږي او د هغو ساتنه د هر متمدن انسان دنده او مسلم حق دی. افغانستان د داسې یو هېواد په توګه چې پنځه زره کلنه فرهنګي روښانه او ځلانده مخینه لري، د فرهنګي پراختیا لپاره د لویو ظرفیتونو لرونکی دی. خو د درې لسیزو جګړو او ګډوډیو په جریان کې دې هېواد لازم فرصتونه له لاسه ورکړل. د افغانستان اسلامي دولت، خلک، ځوانان او د دې خاورې هر وګړی دنده لري چې د خپل فرهنګ ملي او اسلامي ارزښتونه وساتي، هغه لاشتمن کړي او خپل با ارزښته فرهنګ د پردیو له تېریو څخه وساتي.هېره دې نه وي چې د فرهنګي پراختیا په هکله د نړۍ د مختلفو هېوادونو د تجربو، مخصوصاً د هغو تجربو پر وړاندې چې بریالۍ دي او په هغوی کې درسونه او پندونه موجود دي، بې تفاوته پاتې نشو. دا ټکي باید هېر نه کړو چې د هیڅ ټولنې نسخه نه شو کولای په بل هېواد باندې عملي کړو.دا په دې معنا چې کېدای شي داسې تجربې چې د یوه هېواد په ګټه وي د بل هېواد لپاره به ښې پایلې ونه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست تکرار

• ....

• ....

• ....

• ....

• ....

پوښتنې

۱- فرهنګي پراختیا تعریف کړئ

۲- ولې پراختیا د فرهنګي محصولاتو دسیمه ییزو لاسته راوړنو ساتنې ته ضرورت لري؟

۳- ټولنیزې اړیکې په فرهنګي پراختیا کې څه رول لري؟

۴- آیا دیو هېواد فرهنګي پراختیا په اړه کولی شو، د مختلفو هېوادونو له تجربو څخه ګټه واخلو؟

کورنۍ دنده

د هېواد د فرهنګي پراختیا او د ښوونځي د زده کوونکو د رول په اړه څو کرښې ولیکئ او بیا یې د ټولګي پر وړاندې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتماعي- سیاسي پراختیا

خبرې پرې وکړئ

ټولنیزه پراختیا څه شی ده؟

څرنګه چې پوهیږئ پراختیا یوازې هغه وخت د دوام او پرمختګ وړ ده چې له دې برخې یا جریان نه ګټه اخیستونکي ورو ورو او په تدریج سره د دې جریان څښتنان شي. په دې معنا چې پلانونه او پروګرامونه نه شو کولای یوازې د اقتصاد لپاره تر بحث لاندې ونیسو، بلکې باید یو هر اړخیز پلان په نظر کې ونیسو چې اجتماعي، روغتیایي او عمومي آسانتیاوې لکه: د فرهنګي میراثونو ساتنه،پلان جوړونه او ښارې بیا رغونه، د کلیو او بانډو پراختیا، د اوبو او انرژۍ اداره کول، د چاپیریال ساتنه او حتی د سیاست جوړولو او قانون جوړولو پراختیا، هغه مهم توکي دي چې باید په پام کې ونیول شي. هغه شرایط او ټولنیز لاملونه چې د ودې او پراختیا په جریان کې د پاملرنې وړ دي په لاندې ډول دي.

۱- د مطلقې نیستی د له منځه وړلو پلان چې په خواشینۍ سره د نفوسو ډېره برخه ورسره لاس او ګریوان ده.

۲- د اساسي اړتیاوو لکه: خواړه، استوګنځی، د سون مواد، کالي او ځینې ټولنیزې اړتیاوې لکه: د انساني حقونو، زده کړې او دندې (اشتغال) لپاره د لارې هوارول او په ټولنیز ژوند کې د سیاسي او ټولنیزو موقفونو او نقشونو لاس ته راوړل، د ټولنیزې هوساینې او عدالت راوستل د دې ستراتیژۍ په مرکز کې ځای لري. په دې معنا چې مادي سرچینې باید د ټولنې د ټولو افرادو په منځ کې په مساوي توګه وویشل شي.

دا ستراتیژي په کلیو کې د لاندینیو چارو د سرته رسولو سپارښتنه کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- بې ځمکو او نیستمنو بزګرانو ته د ځمکو ورکول.

۲- په کمه بیه او یا په وړیا توګه د کرنیزو اعتبارونو او امتیازونو ورکول.

۳- د ځمکو د اصلاحاتو سرته رسول.

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

- ستاسې په آند کوم لاملونه له کلیو څخه ښارته د خلکو د مهاجرت سبب کېږي؟

- مهاجرتونه په ښار کې کومې ستونزې جوړولای شي؟

لاندیني لاملونه ښایي ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب شي:

- بیکاري.
- ناسم پراختیایي سیاست او د پلان جوړونې کمزوري، ښایي په یو هېواد کې ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب شي.
- د درملنې، زده کړې او د لوړ مقام نه درلودل.
- د کرنیزو ځمکو لږوالی، د ټولنیز امنیت نشتوالی، قومي او قبیلوي اختلافات.
- د دولت د پلان جوړونې نشتوالی.
- په کلیوالي سیمو کې د پانګوالۍ نشتوالی، د ناعادلانه وېش سیاست، د فرصتونو او امکاناتو نه درلودل هغه عوامل دي چې له کلیو څخه ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب کېږي.

د ښار خوا ته د کلیو د خلکو مهاجرت پر فرهنګي، اقتصادي او اجتماعي نامطلوبو اغیزو سربیره په مهاجرینو رواني او روحي فشارونه هم راولي. له هېواد نه جلا والی او نوي چاپېریال ته له ورتګ سره، مهاجرین له یو ډول پردیتوب او جلاوالي سره مخامخ کېږي چې دا عامل کېدای شي د ټولنیزو انحرافاتو او ناخوالو سبب شي. په ځانګړې توګه د وزګارتیا او نیستۍ موجودیت دی کار ته لمن وهي.

دلته پوښتنه پیدا کېږي چې څنګه کېدای شي د دې مهاجرتونو مخنیوی وشي؟ له هغه ځایه چې د انسان ټول فعالیتونه د هغه داړ تیاوو د پوره کولو لپاره سر ته رسېږي، نو د مهاجرینو مهاجرت ښارونو ته هم یو ښه او با کیفیته ژوند ته د رسېدو په هیله سرته رسېږي. دا ډېره ضروري ده چې دولتونه او حکومتونه دې د کلیوالو سیمو لپاره په خپلو سیاستونو او پلان جوړولو کې له اقلیمي، ټولنیزو، فرهنګي او سیاسي عناصرو سره پېژندګلوي پیدا کړي. داسې څېړنه او پېژندنه به د خورا ښې پلان جوړونې لامل شي چې د سیمې له اړتیاوو سره تړاو ولري او د لاس ته راوړل شوو پانګو د ضایع کېدو مخنیوی به وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه که تعلیم، کار او درملنه په کلیو کې دود شي او د کلیو د خلکو د ژوند د کیفي کچې لوړوالی د ښار د اوسېدونکو په څېر په نظر کې ونیول شي، په هغه صورت کې مهاجرت له منځه ځي. له بلې خوا که چېرته د مالدارۍ او کرنیزو تولیداتو ساتنه وشي او محلي صنایعو ته د دولت په مرسته مناسب بازارونه پیدا شي نو کیدای شي په کلیوالو اغېز وکړي او په کلیو کې ژوند تېرولو ته زړونه ښه کړي.

سیاسي پراختیا

سیاسي پراختیا له هغو مفاهیمو څخه ده چې له دویمې عمومي جګړې وروسته د پراختیا په ادبیاتو کې مطرح شوه. د دې اصطلاح په اړه مختلف نظرونه موجود دي. د ځینو افرادو له نظره سیاسي پراختیا له داسې سیاسي شرایطو نه عبارت ده چې د اقتصادي او صنعتي پراختیا لپاره لازمي او اساسي شرطونه ګڼل کېږي. له دې کبله که چېرته سیاسي او حکومتي شرایط چې د اقتصادي فعالیتونو د عملي کولو لپاره لازم دي منځ ته راشي او سیاسي نظام د ټولنې ودې او پرمختګ ته سرعت ورکړي، د سیاسي پراختیا د تحقق په لاره کې به مخ پر وړاندې لاړ شي چې دا حالت د بنسټ د ودې مثبت اړخ ښیي، خو که سیاسي نظام ونه شي کولی دا موخه لاس ته راوړي، نو په یوه ژوره کنده کې به ولوېږي.

د سیاسي پراختیا مثبت اړخونه (شاخصونه) په لاندې ډول دي

۱- دولتي حاکمیت یا د هېواد یو موټی توب.

۲- د ملت تشکل یا ملي یو موټی توب.

۳- د رایې د حق زیاتوالی او آزاد انتخابات چې په هغه کې ډېر شمېر رایه ورکوونکي ګډون وکړي.

٤- سیاسي کیدل یا په سیاسي جریانونو کې د خلکو فعال ګډون.

٥- په تصمیم نیولو کې د خلکوګډون.

٦- د خپلواکو ګروپو نو زیاتېدل.

۷- د مطبوعاتو آزادي او د ډله ییزو رسنیو وده.

۸- د زده کړې د امکاناتو پراخول.

۹- د قانون جوړوونکو د رول اغېزمنتیا او د ملت د نماینده ګانو رغوونکي خدمتونه.

۱۰- د خلکو د شکایتونو پلټنې او حل لپاره د ځواکمنو سازمانونو رول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پرا ختیا کې د ښځو رول

د یوه ملت د پراختیا او ملي پرمختګ پروسه د ښځو له حضور او فعال ګډون پرته له مشکل سره مخامخ کېږي ځرنګه چې ویل کیږي ښځې د بشري ټولنې نیمه برخه ده او د دې وس لري چې د پراختیا په رامنځ ته کېدو کې ښه رول ولوبوي. په دې شرط چې هغوی د اسلامي عقایدو، قواعدو او ارزښتونو په چوکاټ کې د تاریخ د یو خوځنده ځواك په توګه د سیاسي، ټولنیز، اقتصادي او فرهنګي ژوند صحنې ته ورداخلې شي. ښځې د کورنۍ، ټولنې او نړۍ د پرمختګ کیلي ده. د پرمختګ د عمومي انکشاف ضمانت کوي. ځرنګه چې لیدل کېږي د افغانستان زیاتره ښځې نالوستې دي او له انکشافي جریانونو څخه لېرې دي. ځرګنده ده چې د دې نالوستو ډېرکیو په ځنډ او ورو حرکت د ملي کاروان سرعت د پراختیا او ملي پرمختګ په لوري کموي. له دې کبله له هر څه د مخه باید د ښځو پرمختګ ته ډېره پاملرنه وشي چې د نسلونو بنسټ ایښودونکي او د پرمختګ بنسټ جوړوونکي دي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱-کومو ټولنیزو شرایطو او عواملو ته باید د ودې او پراختیا په بهیر کې پاملرنه وشي؟

۲- د دې لپاره چې مادي سرچینې په کلیوالو سیمو کې عادلانه وویشل شي، باید کوم کارونه سرته ورسیږي؟

۳- هغه عوامل چې ښار ته د کلیوالو د مهاجرت لامل کېږي کوم دي؟

٤- د پراختیا د مثبتو نښو او اړخونو نومونه واخلئ؟

٥- د یو هېواد په ملي پرمختګ او پراختیا کې د ښځو رول څه شی دی؟

کورنۍ دنده

د سیاسي پراختیا هغه خصوصیات او اړخونه مو چې په لوست کې ولوستل په کتابچوکې ولیکئ او هغه اړخونه چې زموږ په هېواد کې عملي شوي دي، د (هو) او هغه چې نه دي عملي شوي د (نه) په کلمو نښه کړئ او د ځواب دلیل مو ووایاست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي پراختیا

خبرې پرې وکړئ

په تېر درس کې مو ولوستل چې پراختیا هغه وخت هر اړخیزه او دوامداره وي چې ټولنیزه، اقتصادي، سیاسي، فرهنګي او د ټکنالوژۍ پراخې خواوې او برخې ولري. بنایي د تېرو لوستونو له مطالبو او محتواو نه مو د ټولنیزې، فرهنګي او سیاسي پراختیا په اړه څه نا څه زده کړې وي.

په دې لوست کې به تاسې د پراختیا اقتصادي برخه ولولئ.

لاندې پوښتنو ته په ځیر سره ځواب ورکړئ.

١- که چېرته یوه کورنۍ د هغه عاید په پرتله چې لاس ته یې راوړي زیات لګښت وکړي، څه پایله به ولري؟

٢- ستاسې په سیمه کې د وزګارتیا علت څه شی دی؟

له ډېرو پخوا زمانو را پدې خوا د بشر د پوهې د کچې د لوړوالي په پایله کې، د انسان د ژوند کیفیت او وضیعت په دوامداره توګه د ښه والي او لوړېدو په حالت کې دی. په اروپا کې له فرهنګي او اجتماعي انقلاب(رنسانس) وروسته او بیا د صنعتي انقلاب په پایله کې د غربي هېوادونو چټک پرمختګونه پیل شول. یوازې هغه شرقي هېواد چې د نولسمې پېړۍ په آخر او د شلمې پېړۍ په پیل کې د ودې په بهیر کې ور داخل شو جاپان و. وروسته د رنسانس له دورې څخه چې په اروپا کې یو فکري انقلاب منځ ته راغی، د پرمختګ او رغونې شرایط دغو هېوادونو ته برابر شول. اما په خواشینۍ سره په همدې دوران کې، شرقي هېوادونه د مخ په ودې په لاره ورګډ نه شول او ځینو لانزولي لاره ووهله. که څه هم په دې هېوادونو کې ځینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وختونه مؤقتي حرکتونه را پیدا شول، خو په دې علت چې د ټولنې له عمومي فرهنګ سره یې پوره سمون نه درلود د حمایت وړ ونه ګرځېد، ځکه په چټکۍ سره له منځه لاړل. پخوا د هېوادونو د پراختیا موندنې معیار سرانه عاید و. له سرانه عاید څخه مقصد د هر هېواد د داخلي ناخالصه عاید وېش دی، خو په دې برخه انتقادونه وشول چې د هېوادونو د پراختیا موندنې معیار اقتصادي وده یا د سرانه عاید لوړوالی نه دی. ځکه که لوړ سرانه عاید د پراختیا موندنې معیار وبولو نو باید د کویټ، عربي متحده اماراتو او قطر هېوادونو د لوړ سرانه عاید په درلود لو سره باید د آلمان، فرانسې او انګلستان په پرتله ډېره پراختیا موندلې وای.

اقتصادي پراختیا څه ته وایي؟

اقتصادي پراختیا د تولیدي ظرفیتونو د زیاتوالي او د فزیکي، انساني او اجتماعي ظرفیتونو سره په خوا کې ودې ته وایي. په اقتصادي پراختیا کې د ټولنې اقتصادي او ټولنیز بنسټونه تغییر کوي چې د دې تغییر او تحول پایله په لومړۍ درجه کې:

- د اقتصادي نابرابریو راټیټول.
- د ټولنې د تولید وېش او لګښت په برخه کې د تغییر راوستل.
- د تولید د کمې ودې په څنګ کې د ټولنیزو بنسټونو پرمختګ.
- ښایي نظریات بدلون ومومي.
- په دوامداره توګه له موجوده سرچېنو څخه د ګټې اخیستلو ځواک ورځ په ورځ زیاتیږي او هره ورځ یو نوښت څرګندیږي.

باید د دوو مفهومونو **اقتصادي ودې او اقتصادی پراختیا** تر منځ توپیر وشي: اقتصادي وده یوازېنۍ ده چې مقصد له هغه نه په ټولنه کې د شتمنۍ او تولید زیاتوالی دی او معمولاً د سرانه عاید له مخې اندازه کیږي، په دې بنسټ وده یو کمي مفهوم دی. که په یوه ټولنه کې د تولید کچه په یو څرګند پړاو کې نسبت پخواني پړاو ته زیاته شي، وایو چې دې ټولنې وده کړې ده.

دا زیاتوالی کیدای شي د زراعتي محصولاتو د سطحې، د نویو کارخانو تأسیس، د موجوده او فعلي تولیدي مرکزونو پراختیا او داسې نورو پایله وي. اقتصادي پراختیا د تولید د ډېرښت تر څنګه په بله پدیده هم دلالت کوي او هغه کیفي مفهوم دی. که چېرته ټولنه خپله تولیدی وړتیا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښو طريقو او مناسبې ټکنالوژۍ څخه په ګټې اخيستلو سره زياته کړي او له خپلو سرچينو څخه په ښه توګه استفاده وکړي، نو وايو چې د پراختيا په لاره کې يې قدم ايښی دی. څرنګه چې ليدل کيږي وده د پراختيا يوه برخه ده. په حقيقت کې له امکاناتو او سرچينو څخه بهتره ګټه اخيستل د توليد د زياتېدو سبب ګرځي خو د توليد هر زياتوالي ته پراختيا نه شو ويلای، د مثال په توګه د توليد زياتوالی چې د زراعتي محصولاتو په پايله کې رامنځ ته کېږي وده ده. د توليد زياتوالی چې د طريقو د ښه والی، د اصلاح شويو تخمونو د استعمال، د نباتي او زراعتي آفاتو ضد درملونو څخه د استفادې او د پرمختللې ټکنالوژۍ په پايله کې منځ ته راځي اقتصادي پراختيا ده. يو بل ټکی چې بايد هغه ته پاملرنه وشي دا دی چې له ودې څخه لاس ته راغلې پايلې لنډ مهاله وي، خو له پراختيا څخه لاس ته راغلې پايلې کېدای شي اوږد مهاله وي او په اوږده موده کې لاس ته راځي. له همدې کبله ويل کيږي چې پراختيا يو اوږد مهاله بهير دی.

اقتصادي پراختيا دوه اصلي موخې لري

اول- د شتمنۍ ډېرښت، د ټولنې د خلکو هوساينه، د نيستۍ د جرړو ايستل.

دويم- د کار يا بوختيا ايجادول چې دا دواړه موخې عدالت رامنځ ته کوي. اقتصادي پراختيا ته پاملرنه په پرمختللو او وروسته پاتې هېوادونو کې توپير لري. په پرمختللو هېوادونو کې له پراختيا څخه اصلي هدف د خلکو د هوساينې او د ژوند د امکاناتو زياتوالی دی. په داسې حال کې چې په وروسته پاتې هېوادونو کې زياتره د نيستۍ د جرړو ايستل او د ټولنيز عدالت زياتوالی د پراختيا اصلي هدف جوړوي. هغه پوښتنې چې د يوه هېواد د اقتصادي پراختيا په اړه زموږ په وړاندې دريږي هغه د نيستۍ، نابرابرۍ او بې روزګارۍ اندازه ده چې معلومه شي په کومه کچه کې ده؟ که چېرته دا مسلې له ډېرې جګې کچې څخه ډېرې ټيټې کچې ته راښکته شي، نو ويلای شو چې نوموړي هېواد د پراختيا لاره وهلې ده. هرکله که د دې اساسي ستونزو دوه مسلې او يا درې واړه (نيستۍ، نابرابرۍ او بې روزګارۍ) زياتې شي او شدت پيدا کړي نهشو کولای چې د دې کار پايلې ته پراختيا ووايو، که څه هم سرانه عايد دوه برابره شوی هم وي. څرنګه چې وويل شول هغه هېوادونه چې د پراختيا په حال کې دي، د اقتصادي پروګرام يو له اصلي موخو څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يي د نيستۍ له منځه وړل او د ټولنې عامو خلکو ته د ټولنيزې هوساينې برابرول دي. د ټولنيزې هوساينې معنا، د ټولنې د وګړو په جسم او روح کې د سلامتۍ راوستل، د پوهې رواجول او د ټولنيز قانون ماتونې مخنيوی دی. په دې ډول ټولنيزه هوساينه هغه وخت رامنځ ته کېدای شي چې نيستي له منځه لاړه شي او نابرابري کمه شي. کله چې مو غوښتې وي د يوې ټولنې د ټولنيزې هوساينې کچه معلومه کړو، نو لازمه ده چې د ټولنې د نيستۍ له وضعيت او د عايد له وېش نه ځان خبر کړو. ځکه چې که په ټولنه کې نيستي کمه او د عايداتو وېش مناسب وي، د هغې ټولنې هو ساينه به ډېره وي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- پخوا د هېوادونو پراختيا د کومو معيارونو له مخې معلومېدله؟

۲- اقتصادي پراختيا تعريف کړئ او ووایاست چې پراختيا په ټولنه کې د کومو بدلونونو لامل کېږي؟

۳- د اقتصادي پراختيا موخې کومې دي؟

٤- اقتصادي پراختيا او اقتصادي وده څه توپير لري؟

۵- له کومو طريقو او لارو څخه استفاده وشي چې هېواد د پراختيا په لور ګامونه واخلي؟

٦- د ټولنې په اقتصادي جوړښت کې له بدلون سره د ټولنې په ټولنيز جوړښت کې کوم بدلونونه راځي؟

کورنۍ دنده

تاسې هر يو په خپله سيمه کې هغه کارونه ګورئ چې د پراختيا څرګندوونکي دي او هغه کارونه چې د ودې څرګندوونکي دي، په يو لېست کې وليکئ او وروسته بيا خپل لېست د خپلو ټولګيوالو له لېست سره پرتله کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پراختیا او وروسته پاتیوالي عوامل

پرتله یې کړئ

کیدای شي ستاسې په سیمه کې داسې کورنۍ موجودې وي چې هغوی مادي ستونزې ونه لري او هڅه کوي چې خپل او د کورنۍ ژوند نور هم ښه کړي. د هغه ترڅنګه داسې کورنۍ هم شته چې ژوند یې له نیستۍ او محرومیت سره تړلی دی. آیا پوهیږئ د دې دوه کورنیو تر منځ د توپیر علت څه شی دی؟

هو! په دې نړۍ کې دوه ډلې خلک ژوند کوي. لومړۍ ډله کوچنۍ ډله ده چې په هوسا خیال او له مادي ستونزو څخه لیرې د خپل او د خپلو اولادونو د ښه ژوند سمبالولو په هڅه کې دي. دویمه ډله هغه انسانان دي چې خپل ژوند له نیستۍ او محرومیت سره جوخت پرمخ بیایي. دا خلک چې د ټولې نړۍ مخ په زیاتیدونکی نفوس تشکیلوي، د ژوند کولو لپاره له ستونزو او کړاوونو سره لاس او ګریوان دي. د هېوادونو په کچه، لومړۍ ډله د هغو ټولنو جوړونکې ده چې په اصطلاح کې هغو ته **پرمختللي** هېوادونه وایي او دویمه ډله وروسته پاتې هېوادونه تشکیلوي. څرنګه چې وویل شول د اقتصادي پراختیا بحث له اوولسمې او اتلسمې پېړۍ را په دېخوا په اروپایي هېوادو کې مطرح شو. په دې هېوادو کې د صنعت او ټکنالوژۍ د پرمختګ او د هغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا د ضعیفو هېوادونو د بازارونو د ولکه کولو سره یو ځای د دې سبب شو چې په یوه لنډه موده کې د پرمختللو او وروسته پاتې قطبونو ترمنځ واټن زیات شي او دوه ډوله هېوادونه په نړۍ کې څرګند شي: پرمختللي او وروسته پاتې هېوادونه.

پراختیا موندلي هېوادونه کوم دي؟

د تعریف له مخې (پراختیا موندلي) هېوادونه هغه هېوادونه دي چې په بشپړه توګه صنعتي شوي وي او د یو پیچلي اقتصادي سیستم لرونکي وي. صنعتي شوي هېوادونه هغه هېوادونه دي چې له ۲۵٪ څخه زیات ناخالص داخلي تولیدات یې صنعتي فعالیتونه تشکیل کړي. په حقیقت کې د اقتصاد محور یې صنعتي تولید (صادرات) وي، خو هغه څه چې د ډېر اهمیت وړ دي (په کال کې تر ۱۰۰۰۰ډالرو زیات) د سرانه عاید لوړ والی دی.

وروسته پاتې هېوادونه کوم دي؟

له دویمې نړیوالې جګړې وروسته او د عمومي نظم له راتلو سره سم په نړۍ کې (د ډېرو تر استعمار لاندې هېوادونو د خپلواک کېدو تر څنګه) د پراختیا موندلو او وروسته پاتې هېوادونو تر منځ دا خلا په ښه توګه څرګنده شوه او د نړۍ مختلف هېوادونه یې له دې اساسي پوښتنو سره مخامخ کړي دي چې: **ولې په نړۍ کې ځینې خلک په لوړه او مطلقې نیستۍ کې ورځې تېروي او ځینې خلک په کامله هوساینه کې؟** له همدې وروسته په نړۍ کې پراختیا منځ ته راغله. نن ورځ د دریمې نړۍ د هېوادونو لپاره د **وروسته پاتې** د تعبیر پر ځای **د پراختیا په حال کې** اصطلاح څخه کار اخیستل کیږي.

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

ستاسې په فکر! ولې ځینې هېوادونه شتمن او ځینې نور وروسته پاتې دي؟

بنایي د یوه هېواد لرغونتوب او عمر د هغه د نیستمنۍ او شتمنۍ علت وي. خو که چېرته لرغونتوب د دې خبرې دلیل وي نو ولې د مصر هېواد د درې زره کلونو تاریخي لرغونتوب سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره یو نیستمن او وروسته پاتې او د کاناډا او امریکا هېوادونه چې له ۱۵۰کالو څخه زیات عمر نه لري، اوس د پرمختللو او پراختیا موندلو هېوادونو له جملې څخه شمېرل کېږي.

د طبیعي صنایعو او د استحصال وړ معدنونو اندازه هم نه شي کولی د یوه هېواد د نیستمنۍ او شتمنۍ دلیل شي، ځکه جاپان یو داسې هېواد دی چې له ۸۰ سلنه زیات غرونه دي او مناسبه خاوره نه لري، خو بیا هم د خپلې اړتیاوړ وریجې له محدودې زراعتي ځمکې څخه پوره کوي، خام ارزان بیه مواد د نړۍ له نېستمنو هېوادونو څخه را واردوي، د صنعتي محصولاتو او د قیمتي توکو په توګه یې صادروي چې له امریکا وروسته دویم لوی صنعتي قدرت بلل کېږي. ډېر زکاوت، قوم یا نسب او د پوستکي رنګ هم نه شي کولی چې د هېوادونو په پرمختګ او وروسته والي کې رغنده رول ولوبوي، ځکه چې د نیستمنو او شتمنو هېوادود ډیپلوماتیکو کړو وړو په څېړلو سره دا جوته شوې ده چې کوم د پام وړ توپیر په هوښیارۍ او فکر کې نه لیدل کېږي.

نو توپیر په څه کې دی؟ یو لړ لاملونه شته چې د پراختیا نه موندنې علایم او آثار ګڼل کېږي، لکه: د پانګې کموالی، د متخصصو او ماهرو بشري ځواکونو کموالی چې د وروسته والي لاملونه او نښې دي.

سربېره پردې په عمومي او کیفي توګه کولی شو چې د وروسته پاتې هېوادونو ګډ خصوصیات داسې ډلبندي کړو:

۱- د خلکو د ژوند د سطحې او کیفیت ټیټوالی.

۲- وزګارتیا، کم کار او د مزد د اندازې ټیټوالی.

۳- کرنیزو تولیداتو سره تړاو یا د لومړنیو موادو صادرات (تولیدي سرچینې).

٤- اقتصادي تړاو او په نړیوالو اړیکو کې زیانمن کېدل.

٥- نا مناسب سیاسي حکومتي جوړښت.

٦- ټولنیزه نابرابري.

۷- د منځنۍ طبقې کمزورتیا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينې اقتصادپوهان د طبيعي سرچينو کموالی، د پانګې نه تشکيلېدل او په کافي اندازه د سپما نشتوالی او داسې نور د هېوادونو د وروسته پاتېوالي علت بولي. رښتيا چې د طبيعي سرچينو زياتوالی او د سرمايې سرچينو ته لاسرسی په اقتصادي پراختيا اغېز اچوي، خو د پام وړ ټکی دا دی چې: جنوبي امريکا، لاتيني امريکا، افريقايي او آسيايي هېوادونه د طبيعي سرچينو او معدني زېرمو له اړخه شتمن دي، د مثال په توګه: د منځني ختيځ د نفتو او ګازو سترې زېرمې يا په لاتينه امريکا او جنوبي امريکا کې د مسو او سربو سرچينې او په افريقا کې د پاملرنې وړ د طلا او نـقرې د زيرمو نومونه اخستلای شو چې سره له دې هم پرمختللي هېوادونه نه بلل کېږي. له پورتنيو معلوماتو څخه داسې پايله اخلو چې په پراختيا مونډونکو او پراختيا نه مونډونکو هېوادو د نړۍ وېشل د طبيعي سرچينو نابرابره وېشنه او د نفوس ډېروالی نه دی. ځينې پوهانو يو لړ محدودوونکي عوامل لکه: **د نفوسو نا منظمه وده د ما هر انساني ځواک کموالی، د سرمايې او مالي امکاناتو کمښت د پراختيا په حال کې هېوادو د وروسته پاتې کېدو عوامل ګڼي.**

نن دا ثابته شوي ده، په کومه اندازه چې طبيعي سرچينې په پراختيا کې اهميت لري، هومره علم او ټکنالوژي هم د اهميت وړ دي. پرمختللې ټکنالوژۍ کولی شي خپله په يوازې ډول په نسبي توګه د هېوادونو لپاره ګټوره تمامه شي، د بېلګې په توګه: جاپان، کوريا او سنګاپور چې کافي طبيعي سرچينو نه لري، خو د صنعت له پلوه په ډېرو مهمو لاس ته راوړنو بريالي شوي دي. په داسې حال کې چې د ارجنټاين په څېر هېواد او ځينې نور هېوادونه د ډېرو شتمنو زېرمو او طبيعي سرچينو له درلودلو سره سره د پراختيا په حال کې هېوادونه دي.

افغانستان له پخوا نه تراوسه له انحطاط او ورسته پاتېوالي، څخه ځوريږي او هميشه د دې مسلې نه د خلاصون د علتونو په لټه کې دی. سياسي استبداد د ادارې او مديريت کمزوري بې ځايه غوښتنې، مخالفتونه، د سواد د کچې ټيټوالی، په لويو قدرتونو پورې تړل، د قومونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېروالی، ټولنیزه ګډوډي، د استعمار ګرو لاسوهنه او همدارنګه د ګاونډیانو متضادې ګټې د افغانستان د وروسته پاتېوالي مهم عوامل تشکیلوي.

په فرهنګي، سیاسي او اقتصادي ساحو کې د وروسته پاتېوالي ډېر مهم کورني عوامل دا دي: استبداد، داخلي جګړې، ناپوهي د مالي او پانګې امکاناتو کمښت او نور. بهرني عوامل چې یو ډول نه یو ډول یې د افغانستان په وروسته پاتېوالي کې اغېزناک نقش درلود، هغه استعمارګر هېوادونه وو چې د خپلو اقتصادي او سیاسي ګټو لپاره یې په دوامداره توګه د افغانستان د سیاسي تاریخ په اوږدو کې د جنګ اوږدیدل، نا امني، کشمکش او په افغانستان کې یې د یو ضعیف او پیپلي دولت د مستقر کولو سیاست تعقیب کړی دی. بالاخره د سیمې مهم هېوادونه او ګاونډیان او د هغو متضادې ګټې د داخلي جنګونو، ناامنیو او په عمومي توګه د افغانستان د انحطاط او وروسته پاتېوالي سبب شول. باید ووایو چې زموږ په ټولنه کې د وروسته پاتېوالي او نیستی یو عامل له فرهنګي نعمتونو څخه د محرومو قشرونو بې برخې کیدل دي، ځکه چې:

- له فرهنګي نعمتونو څخه د محرومو طبقو برخمن کیدل د ټولنې د ودې سبب کېږي.
- په پایله کې د ټولنې فرهنګ شتمن کېږي.
- فرهنګي شتمني د هوښیارۍ او نوښت ساه د ټولنې په وجود کې نغاړي.
- کله چې ټولنه نوښتګره وي تفکر په ټولنه کې ژوندی کېږي.
- په یوه ټولنه کې د تفکر په ژوندي کیدو سره ټولنه هېڅ وخت د نیستۍ خوا ته قدم نه ږدي.

په دې ډول ټولنه د ټولو اقتصادي، سیاسي، اجتماعي او فرهنګي ستونزو د حل په اړه د ښه او سم تشخیص خاونده کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- پراختیا ته د رسیدونکې هېواد او د وروسته پاتې هېواد تر منځ توپیر څه شی دی؟

۲- د وروسته پاتې هېوادونو ګډې ځانګړتیاوې بیان کړئ.

۳- د پرمختللو هېوادونو ګډې ځانګړتیاوې بیان کړئ.

٤- کوم عوامل د یوه هېواد په پرمختیا او وروسته پاتېوالي کې رول لري؟

٥- زموږ د هېواد د وروسته پاتیوالي کورني عامل څه شی دی؟

٦- زموږ د هېواد د وروسته پاتیوالي بهرنی لامل څه شی دی؟

کورنۍ دنده

په هغه سیمه کې چې تاسې ژوند کوئ نیستي شته او که نه؟ که وي د دې نیستۍ په اړه څېړنه وکړئ او دا څېړنه مو د نورو ټولګیوالو سره مقایسه کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراختيا او د ژوند چاپېريال

خبرې پرې وکړئ

انځور ته وګورئ او د هغه په اړه په ټولګي کې خبرې وکړئ.

۱- آيا کوم وخت د هغو خځلو له څنګه تېر شوي ياست چې د سرک په خواکې اچول شوې وي، هغه وخت تاسې ته څه احساس پيدا شو؟

۲- که چېرته بازار ته د کوم شي د پېرودلو لپاره تللي ياست، نو هرومرو به تاسې هلته ډېر موټرونه، د خلکو ګڼه ګوڼه، دوکانونه او کراچۍ ليدلي وي، آيا کوم شيان تاسې هلته وليدل چې د ژوند د چاپېريال د ککړتيا لامل شوي وي؟

په تېر لوست کې مو ولوستل چې پراختيا د نيستۍ او نا انډولۍ له منځه وړلو او د صنعتي کېدو، په ټولنيزو اړيکو او سياسي چارو کې د عدالت پر بنسټ د خلکو د ګډون د زياتوالي په معنا ده. په دې درس کې د ژوند چاپېريال تعريف او اهميت او د ژوند د چاپېريال او پراختيا ترمنځ دوه اړخيزې اغېزې لولئ.

د ژوند چاپېريال څه شی دی؟

ټول چاپېريال چې په هغه کې ژوند دوام لري، د ژوند چاپېريال نومېږي. د بېلګې په توګه د اوبو ډنډ، يو ښار، اوقيانوس، بېدياوې، غرونه او داسې نور دا ټول د ژوند د چاپېريال له ډولونو څخه دي. د ژوند په چاپېريال کې ژوندي موجودات د بې ساه شيانو لکه: خاوره، اوبه، ګازونه او نورو موجوداتو سره يوځای شتون لري. ژوندي موجودات پخپلو کې او همدارنګه د بې ساه موجوداتو سره متقابلې اړيکې ساتي. دا اړيکې د ژوند د چاپېريال د دوام او بقا لپاره اړينې دي. د ژوند چاپېريال په دې ډول هم تعريف شوی دی: چاپېريال هغه فضا ده چې ټول فزيکي، بيولوژيکي، ټولنيز، سياسي او نور هغه شرايط پکې شامليږي چې ټول ژوندي موجودات پکې ژوند کوي او د هغو د روابطو مجموعه جوړوي. په يو بل تعريف کې راغلي دي: د ژوند چاپېريال د خارجي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوضاعواو احوالو مجموعې ته وايي چې د ژونديو موجوداتو په وده، پراختيا او بقا باندې اغېز لري. د ژوند چاپېريال د مفهوم د ښه درک لپاره اړينه ده چې له طبيعي سرچېنو او د هغو د استفادې له طريقو سره آشنا شو.

طبيعي سرچېنې څه شی دي؟

په عمومي توګه هغه شيان دي چې خدای (جَلَّ جَلاَلُه) په طبيعت کې پيدا کړي دی او ژوندي موجودات ترې ګټه اخلي. موږ د غره له تيږو څخه په کار اخيستلو خپل ځان ته کور جوړو، له معدنونو څخه د هر ډول فلزاتو په را ايستلو سره د اړتيا وړ لوښي او وسايل جوړوو، له وښو او ځناورو څخه د اړتيا وړ پوښاک او خواړه برابروو.

طبيعي سر چېنې په درې ډوله دي

١- **نه رغيدونکې سرچېنې**: دا ډول سرچينې د ګټې اخيستلو په بهير کې کمېږي او بالاخره ختميږي لکه: د ډبرو سکاره، مالګه، تيل، ګاز او نور معدنونه.

٢- **بيا رغيدونکي سر چېنې**: د طبيعي منابعو يو بل ډول دی چې د معقولې او مناسبې ګټې اخيستنې په پايله کې نه ختميږي او د بيارغونې وړ دي. لکه: کبان، ځنګل، واښه او داسې نور.

٣- **نه تماميدونکې سرچېنې**: چې د هغو اندازه په طبيعت کې ډېره زياته ده، لکه: اوبه، هوا او انرژي.

په بشري نړۍ کې د انسانانو د اړتياوو وده او زياتوالی د ډول او کيفيت له نظره د طبيعي سرچېنو له ظرفيت سره يوشان نه دی.

يو له هغو موضوعاتو چې له طبيعي سرچينو څخه د استفادې د ښه مديريت په کولو کې بايد په نظر کې ونيول شي، هغه د ځمکې د تحمل وړ ظرفيت (Carring capacity) دی.

د تحمل وړ ظرفيت څه شی ته وايي؟

هغه اندازه خلک چې په يو چاپېريال کې ژوند کوي او د ژوند هغه چاپېريال په دوامداره توګه د هغوی اړتياوې پوره کړای شي، د تحمل وړ ظرفيت ورته ويل کېږي، که چېرته د ژوند له چاپېريال نه د غير معقولې ګټې او د نفوس د زياتوالي په نتيجه کې له زغم وړ طاقت څخه څه ورزيات شي ښکاره ده چې طبيعي منابع هغوی ته کفايت نه کوي او په چټکۍ سره ختميږي او زيان ويني ترديې چې کيدای شي بيا د رغونې وړنه وي.

د نړيوال ژوند د چاپېريال له مهمو موضوعاتوسره بلدتيا پيدا کړئ،

بحث پرې وکړئ

- ستاسې په اند کوم شيان د ژوند د چاپېريال د ککړتيا سبب کېږي؟

- آيا دا خطرونه او زيانونه يوازې يو ملک ته اوکه ټولو ملکونوته متوجه دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشر د تمدن پرمختګ، معاصرې ټکنالوژۍ او د نفوسو ډېروالي، نني نړۍ په ځمکه، هوا او اوبو کې په ککړتیا اخته کړې ده. چې د ځمکې د سر د اوسیدونکو ژوند یې له لوی ګواښ سره مخامخ کړی دی.

کوم موضوعات چې په دې برخه کې ورته اشاره کېږي یوه بې سرحده ساحه لري. یعنې دا ګواښ یوه هېواد ته متوجه نه دی او د هغو د حل لپاره د هېوادونو ترمنځ تفاهم او مرستې ته اړتیا ده.

د ژوند د چاپېریال د ککړتیا او ګواښ لاملونه

۱- د ځمکې د تودوخې زیاتیدل (ګلخانه یې) ګازونه.

د ځمکې د تودوخې د درجې د لوړیدو له مهمو عواملو څخه یو د ګلخانه یي ګازونو زیاتوالی او د ضرورت وړ تنفسي هوا کموالی دی. د کاربن ډای اکسایډ په ګاز کې زیاتوالی او ټول ورانووونکي ګازونه د صنعت د پرمختګ له امله دي چې په لویډلو کې یې نامطلوبو اغیزو ته پاملرنه ونه شوه. خو وروسته پوهان په دې پوه شول چې هغه ماشین آلات چې د سون د تیلو او په نورو غوړو باندې فعالیت کوي، خپله د کاربن ډای اکسایډ د ګازونو د تولید سبب کېږي. د دې ګازونو له حده زیاته برخه د ځمکې په شاوخوا راټولیږي. د دې ګازونو بې حده زیاتوالی او تولیدېدل د ځمکې په چاپېریال کې د ګاز د یو پېړ قشر سبب ګرځي چې د ګل خانو د پلاستیک پوښ په څېر د تودوخه د ځمکې سطحې ته نږدې ساتي او د ګلخانې په څېر د ځمکې د هوا د تودیدلو سبب ګرځي.

۲- د ازون د قشر یا سطحې کمېدل

دویمه ستونزه چې د اندېښنې وړ ده هغه د ازون قشر ته چې د ځمکې د ساتنې لپاره د هغې په شاوخواکې ځای لري زیان رسیدل دي. د ازون قشر تقریباً په ۲٤ کیلو مترۍ کې د ځمکې په سر د دې سیارې په شاو خوا چاپېر شوی دی او ماورا بنفش د وړانګو په جذبولو سره ځمکه او د هغه ټول موجودات له زیان اړوونکو وړانګو څخه ساتي. هغه ګازونه چې له صنایعو، وسایطو او نورو ماشینونو څخه د ګټې اخیستنې په پایله کې تولیدېږي، د ازون په قشر ورانوونکی او ویجاړوونکی اغېز لري او حتی د ازون د قشر په سطحه باندې یې د یو سوري جوړولو امکانات برابر کړي دي.

۳- د دښتو پراختیا او د حاصل خېزې خاورې کمښت

د ګټې وړ ځمکې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د شاړېدو او له منځه تللو له خطر سره مخامخ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علمي څېړنو هم دا جوته کړې ده چې له ۱۰ تر ۱۱ په سلنه د نړۍ حاصل ورکونکې خاوره په هغه کچه ککړه شوې ده چې د هغو بیرته رغونه تقریباً ناممکنه ده.

۴- د هوا ککړتیا او اسیدي بارانونه

اسیدي بارانونه هم د هوا د ککړتیا یو عامل ګڼل کېږي. هغه اکسایډونه چې د سون د تېلو له مصرف او سوځولو نه حاصلیږي. په هوا کې د اوبو له موجود بخار سره یو ځای کېږي او داسې اسیدونه تشکیلوي چې له وریځو سره د ځمکې په سر حرکت کوي، کله چې وریځې په باران تبدیلې شي دا اسیدونه د ځمکې مخ ته راګرځي او د ځنګلونو، ګیاوو او حتی د انسانانو په لاس جوړ شویو ساختمانونو ته د زیان او د اوبو د سرچېنو د ککړتیا سبب ګرځي.

۵- د زهري (سمي) خځلو غورځول

د صنعتي چارو له امله، یو ډېر شمېر صنعتي زهري خځلې او اضافي مواد منځ ته راځي چې د خښېدو په پایله کې د چاپېریال د ککړتیا سبب ګرځي. زهري فلزات د ژوندانه چاپېریال او د خلکو ژوندانه ته زیان رسوي. د زهري موادو غیر اصولي انتقال او د هغو په سمه توګه نه دفع کول هم د ژوندانه د چاپېریال له ستونزو څخه شمېرل کېږي.

۶- د ځنګلونو له منځه وړل

د ځنګلونو چټک تخریب او له منځه تلل لاندې ژیو پولیټیکي او بې سرحده اغېز درلودای شي:

الف: د ځنګلونو د پوښښ له منځه تلل د خاورې د چټک شاړېدو، د رودونو او اوبو د سرچېنو د ککړتیا لامل ګرځي.

ب: د کاربن ډاي اکسایډ د جذب او اکسیجن د تولید اندازه او ظرفیت کمېږي. او د ځمکې تودوخه زیاتیږي.

خبرې پرې وکړئ

ستاسې په فکر! آیا د دې ټولو خطرونو مخنیوی کولی شوکوم چې بشریت له هغه سره مخامخ دی؟ څنګه؟ ستاسې مسؤولیت د ژوند د چاپېریال پر وړاندې څه دی؟

په اوسمهال کې دوامداره پراختیا په سیاسي برخو او هم په څېړنیزو برخو کې په پراخه توګه د نړۍ په سطحه د استفادې وړ ګرځي.

دوامداره پراختیا څه شی ده؟

بې له دې چې د راتلونکي نسل اړتیاوو ته زیان ورسیږي، د خپلو اوسمهالو اړتیاوو پوره کولو ته دوامداره پراختیا وایي. په ساده ژبه، نني انسانان د خپلو اړتیاوو د پوره کولو لپاره باید د طبیعت له

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچېنو څخه په معقوله توګه ګټه واخلي، ځکه چې راتلونکی نسل هم له دې سر چېنو څخه د ګټې اخیستلو حق لري. په دې تعریف کې د نیستی او طبیعي سرچېنو ته د لاسرسي په اړه د نن او راتلونکي نسل تر منځه د عدالت رعایت کولو په اړه فکر نغښتی دی او خلک یې له طبیعت نه د معقولې استفادې، د ژوند د چاپېریال او د ژوندیو موجوداتو او ځناورو ساتنې ته هڅولي دي.

الله (جَلَّ جَلاَلُه) انسان له خاورې نه پیدا کړ او په هغه کې یې روح واچاوه نو انسان او د انسان د ژوند او حیات ټولې پدیدې له ځمکې او خاورې نه پیدا دي او خاوره د ځمکې پوټکی (قشر) دی. الله (جَلَّ جَلاَلُه) ټول موجودات او شیان په یوه پېچلې اړیکه کې د انسان لپاره پیداکړل او انسان یې د دوی په استفاده کې له اسراف کولو نه منع کړ. د اسلام په مقدس دین کې درې شیان مطلوب دي.

۱- په هغو سرچېنو او شتمنیو چې الله (جَلَّ جَلاَلُه) په ځمکه، آسمان، د ځمکې په تل او په بحرونو کې د انسان د استفادې لپاره پیدا کړي دي،د الله (جَلَّ جَلاَلُه) د شکر اداکول.

۲- په بحر، ځمکه او آسمان کې له شتمنیو او سرچېنو څخه په دوامدره، همېشه سنجیده او اسراف نه کوونکې توګه ګټه اخیستنه.

۳- د الله (جَلَّ جَلاَلُه) له نعمتونو څخه له هر ډول چټلی، نجاست او کثافت نه پرته، پاکه ګټه اخیستنه چې نظافت د شریعت مطلوب او د ایمان جز دی. که چېرته انسان له دې سرچینو څخه معقوله استفاده ونه کړي، دا عمل د دې لامل کېږي چې استفاده کوونکي له خپلو اړیتاوو څخه زیات او د نورو د اړتیاوو په نظر کې نیولو څخه پرته ترې استفاده وکړي چې دا عمل اسراف دی او اسراف حرام دی. د دې لپاره چې یوازې د نن ورځې د انسان پرمختیا او سوکالي د اسلام مقصدنه دی بلکې د اسلام مقصد له نن څخه د قیامت تر ورځې د انسان ترقي او پرمختګ دی. انسان پراختیا ته اړتیا لري چې خلك هم د انساني شرایطو بنه والي ته او هم د ژوند د چاپېریال د ساتنې یعنې د طبیعت د تولید قدرت او د تنوع د ساتنې ته پاملرنه ولري. چې د دې کار په عملي کولو سره ځینې نظریات د پراختیا او د ژوند د چاپېریال په اړه پای ته رسېږي. داسې نظریې چې ګوندې دا دوه یو د بل په مقابل کې دروي، خو موږ باید دا ومنو چې دا دواړه اصلونه (د ژوند چاپېریال او پراختیا) د یوه بهیر دوه نه بېلدونکې برخې دي.

کومې چارې چې په موږ پورې اړه لري چې د چاپېریال د پاک ساتلو لپاره یې سرته ورسوو ځینې یې په لاندې ډول یاد وو:

- موږ باید نیالګي کښېنوو، کبله وکرو او چاپېریال پاک وساتو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- خځلې او کثافات باید په یو ټاکلي ځای کې وغورځوو.
- د ونو او پارکونو ښخه ښارنه او ساتنه وکړو. هغو ته اوبه واچوو او له ماتولو نه یې ډډه وکړو.
- په خوړونو، پارکونو او سرکونو کې کثافات وانه چوو.
- انرژي باید ډېره او بې ځایه مصرف نه شي او د بې کیفیته تیلو او د سون موادو له استفادې نه چې د ژوند چاپېریال ککړوي ډډه وکړو.
- هغه د بیا استفادې وړ شیان چې باید لرې واچول شي، د کوچنیانو لپاره ترې د لوبو شیان جوړ کړو.
- د پلاستیکي کڅوړو پر ځای له کاغذي او ټوکریزو کڅوړو گټه واخلو او یا که له پلاستیکي کڅوړو ښخه استفاده کوو، وروسته له استفادې هغه باید د خځلو په ټاکلي ځای کې وغورځوو.
- ژوي ونه زورو او داسې نور.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- د ځمکې د زغم اندازه څه شی ده؟ ویې لیکئ.
۲- که له طبیعي سرچینو ښخه په معقوله توگه استفاده ونه شي، څه به پېښ شي؟
۳- نه رغیدونکي طبیعي سر چینې کومې دي؟ توضیح یې کړئ.
٤- ولې ویل کېږي چې پراختیا د ژوند د چاپېریال د ککړیدو لامل گرځي؛ آیا دا سمه ده؟
٥- د ژوند د چاپېریال ککړتیا د انسانانو ژوند ته څه زیان رسوي؟
٦- د ځمکې د کرې تودیدل (گلخانه یي اغېز) څه شی دی؟ بیان یې کړې.
۷- د ځمکې د تودوخې د درجې لوړوالی په اقلیم کې کوم تغییرات راولي او د کومو پېښو لامل کېږي؟

کورنی دنده

څلور هغه کارونه چې تاسې یې د ژوند د چاپېریال د پاکوالي لپاره سرته رسولای شئ ولیکئ او بیا یې د ټولگي پر وړاندې و لولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښځې کې لنډیز

۱ - پراختیا په لغت کې د تدریجي پرمختګ، ځواکمنۍ او حتی لویوالی خوا ته د ودې کولو په معنا ده. همدارنګه پراختیا د پراخوالي په معناهم ده.

۲- د هر ډول پراختیا اساس فرهنګي پراختیا ده او له هغه ځایه چې د دولتونو اصلي موخه هر اړخیزې پراختیا ته رسیدل دي او د دې پراختیا بنسټ انسان دی، له دې کبله د دوامدارې او حقیقي پراختیا بنسټ به هم فرهنګي پراختیا وي.

۳- هغه شرایط او ټولنیز لاملونه چې د ودې او پراختیا په بهیر کې د پاملرنې وړ دي عبارت دي له:

۱- د مطلقې نیستۍ د له منځه وړلو په مقصد لاس په لاس، فوق العاده او بیړنۍ مرستې چې په خواشینۍ سره د نفوسو ډېره برخه ورسره لاس او ګریوان ده.

۲- د اساسي اړتیاو، لکه: خوړو، استوګنځی، د سون موادو، کالیو او ځینو ټولنیزو اړتیاوو، لکه: د بشري حقونو زده کړې او د دندې لاسته راوړلو لپاره د لارې هوارول او په ټولنیز ژوند کې د سیاسي او ټولنیزو موقفونو او نقشونو لاسته راوړل، د ټولنیزې هوساینې او عدالت راوستل دي.

۴- اقتصادي پراختیا: هغه پرمختګ چې د د تولیدي،فزیکي، انساني او اجتماعي ظرفیتونو د زیاتوالي سره یو ځایي وي، اقتصادي پراختیا بلل کیږي.

۵- ټول هغه چاپېریالونه چې هلته ژوند دوام لري، د ژوند چاپېریال ورته ویل کیږي.

۶- د ژوند د چاپېریال پاک ساتل او د اقلیم د تغییر د مخنیوي لپاره هڅې د ټولو بنسټونو او د هېواد د هر وګړي مسؤولیت او دنده ده.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library